

**Yöpakkaskriisin 1958 taloudellinen merkitys:
Tunnistaminen ja käsittely päättävissä elimissä**

Pro gradu -tutkielma
Antti Calonius
Yleinen Historia
Humanistinen tiedekunta
Helsingin yliopisto
tammikuu 2020

Sisällysluettelo

1.	Johdanto	1
1.1	Metodi	5
2.	Yöpakkaskriisi ja bilateraalisen kaupan rakenne	7
2.1	Aikaisempia tapahtumia.....	7
2.2	Yöpakkaskriisin kulku	8
2.3	Sopimusrakenne ja organisaatio.....	15
3.	Yöpakkaskriisin talousnäkökulma	17
3.1	Bilateraalisen kaupan merkitys.....	17
3.1.1	Neuvostoliiton vienti Suomeen	18
3.1.2	Neuvostoliiton tuonti Suomesta	19
3.1.3	Neuvostoliiton kanta ja ymmärrys bilateraalisen kaupan tilasta	22
3.1.4	Bilateraalinen kauppa ja kansantalous Suomessa	23
4.	Teollisuuden toiminta yöpakkaskriisin aikana.....	29
4.1	Suomen puunjalostusteollisuus	29
4.2	Puunjalostusteollisuuden suhtautuminen Neuvostoliiton kauppaan	33
4.3	Suomen metalliteollisuus	36
4.4	Tuonti Neuvostoliitosta	38
5.	Virkamieskunnan ja poliittisen johdon toiminta yöpakkaskriisin aikana	40
5.1	Virkamieskunnan toiminta	41
5.2	Poliittinen johto	43
5.3	Presidentti Kekkonen toiminta.....	44
5.4	Hallituksen toiminta	46
6.	Johtopäätöksiä	49
	Lähde- ja kirjallisuusluettelo	53
	Lyhenteet	57

Tiedekunta – Fakultet – Faculty Humanistinen		Koulutusohjelma – Utbildningsprogram – Degree Programme Maisteri	
Opintosuunta – Studieriktning – Study Track Historia			
Tekijä – Författare – Author Antti Calenius			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Yöpakkaskriisin 1958 taloudellinen merkitys: Tunnistaminen ja käsittely päättävissä eli- missä			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu	Aika – Datum – Month and year Tammikuu 2020	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 57	
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Tutkimus koskee nk. yöpakkaskriisiä vuonna 1958, jolloin Neuvostoliitto pyrki kaatamaan K.-A. Fagerholmin III hallituksen, jolla oli 2/3 eduskunnan tuki. Hallitus syntyi kesän 1958 eduskuntavaalien jälkeen ja hallituksessa olivat kaikki puolueet paitsi kommunistit ja SDP:n oppositio. Neuvostoliitto ei hyväksynyt kaikkia uuden hallituksen ministereitä ja osoitti tämän uhkaamalla katkaista Suomen ja Neuvostoliiton väliset taloussuhteet. Suomen valtionjohdon suhtautuminen Neuvostoliiton painostukseen oli ja kaantunut. Fagerholmin III hallitus pyrki pysymään vallassa, mutta presidentti Kekkonen tuki Neuvostoliiton pyrkimyksiä kaataa hallitus omista intresseistään johtuen.</p> <p>Tässä tutkimuksessa selvitetään, millainen taloudellinen riski Suomelle olisi ollut Neuvostoliiton kaupan loppuminen ja mitä mahdollisuuksia sen korvaamiseen oli. Tutkimuksessa selvitetään myös, kuinka tärkeää Suomen kauppa Neuvostoliitolle oli. Lisäksi tutkimuksessa analysoidaan sitä, miten eri osapuolet olivat tunnistaneet yöpakkaskriisiin liittyvän taloudellisen riskin ja miten nämä osapuolet toimivat. Toimijoina tässä kriisissä olivat presidentti Kekkonen, maan hallitus, virkamieskunta, puunjalostus- ja metalliteollisuus sekä Neuvostoliitto.</p> <p>Pääalkuperäislähteenä on käytetty ulkoministeriön, kauppa- ja teollisuusministeriön, Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliiton, Suomen Metalliteollisuusyhdistyksen, Urho Kekkosen, Päiviö Hetemäen, Johannes Virolaisen ja Foreign Relations of the United States arkistoja.</p> <p>Suomelle viennin loppuminen Neuvostoliittoon olisi merkinnyt taloudellisia haasteita, mutta tilanne ei missään nimessä olisi ollut ylitsepääsemätön. Puunjalostusteollisuuden tuotteiden vienti olisi voitu suunnata länsimarkkinoille. Laivojen vienti olisi osittain korvattu kotimaisilla uusinvestoinneilla. Maailman taloudellinen tilanne oli suotuisa ja Suomen tilannetta vielä edesauttoi mm. vuotta aikaisemmin tehty suurdevalvaatio ja länsikaupan vapautuminen. Lisäksi Neuvostoliiton vienti Suomeen oli lähes kokonaan raaka-aineita, jotka olivat olleet muualta hankittavissa. Suomi olisi todennäköisesti selvinnyt talouden kannalta melko helposti, jos Neuvostoliiton kauppa olisi päättynyt.</p>			

Neuvostoliiton päätös lopettaa kauppa olisi ollut hyvin epätodennäköinen, koska se sai Suomelta tuotteita, jotka olivat muista länsimaista vientikiellossa, mm. laivoja ja kaapeleita. Lisäksi bilateraalinen kauppa, jos se oli tasapainossa, ei vaatinut valuuttaa.

Kellään suomalaisella osapuolella ei ollut kokonaiskäsitystä Neuvostoliiton kanssa käydystä kaupasta ja sen korvattavuudesta. Tämän tutkimuksen puitteissa ei pystytty selvittämään syytä, miksi Fagerholmin hallitus ei tehnyt tuollaista selvitystä. Selvitys olisi vahvasti tukenut hallitusta. Sen sijaan Neuvostoliitolla oli kohtuullisen hyvä kokonaisnäkemys tilanteesta.

Suomalaisista osapuolista presidentti Kekkonen ja puunjalostusteollisuus toimivat tehokkaasti pyrkien ratkaisemaan yöpakkaskriisin omien päämääriensä mukaisesti. Maan hallitus ja metalliteollisuus eivät selvittäneet tilannetta omilta kannoiltaan kokonaisvaltaisesti. Niiltä selvästi puuttui yhtenäinen ja päämäärätietoinen toimintamalli.

Tutkimus tarjoaa uutta tietoa Suomen ja Neuvostoliiton välisen kaupan erilaisista näkökulmista sekä kaupan vaihtoehtoista. Aiemmin ei ole myöskään selvitetty, mikä oli eri toimijoiden kokonaiskäsitys Neuvostoliiton kanssa käydyn kaupan kokonaisriskistä ja miten nämä toimijat toimivat yöpakkaskriisissä.

Avainsanat – Nyckelord – Keywords

Neuvostoliitto
yöpakkaskriisi
bilateraalinen kauppa
Fagerholmin III hallitus
presidentti Kekkonen
puunjalostusteollisuus
metalliteollisuus
kaupan tasapaino
CoCom
vient
tuonti
korvattavuus

Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited

Helsingin yliopisto

Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information

1. Johdanto

”Yöpakkaskriisin” käsitteen keksijä oli Neuvostoliiton johtaja Nikita Hruštšov, joka totesi, että Suomen ja Neuvostoliiton suhteet ovat ajautuneet ”yöpakkasiin”, kun Neuvostoliitto jähdytti suhteensa Suomeen syksyllä 1958.

Poliittinen kriisi, joka syntyi Neuvostoliiton ja Suomen välille johtui siitä, että vuoden 1958 eduskuntavaalien seurauksena syntyi maahamme pitkien ja monimutkaisten neuvottelujen jälkeen K.-A. Fagerholmin¹ III hallitus, joka nojasi vahvaan parlamentaariseen, 2/3:n enemmistöön². Hallituksessa olivat johtavina puolueina Suomen Sosiaalidemokraattinen Puolue (SDP) 5 paikalla ja Maalaisliitto 5 paikalla. Muut hallituspuolueet olivat Kokoomus (KOK), 3 paikkaa, Ruotsalainen Kansanpuolue (RKP), 1 paikka ja Suomen Kansanpuolue, 1 paikka.

Ainoat puolueet, jotka olivat eduskunnassa, mutta eivät olleet edustettuina Fagerholmin III hallituksessa, olivat Suomen Kansandemokraattinen Liitto (SKDL) ja SDP:stä eronnut oppositioryhmä. SKDL:ään kuului sekä henkilö- että yhteisöjäseniä. Yhtenä yhteisöjäsenenä SKDL:ssä oli Suomen Kommunistinen Puolue (SKP). SDP:stä erkaantunut oppositioryhmä otti myöhemmin nimekseen Työväen ja Pienviljelijäin Sosiaalidemokraattinen Liitto (TPSL).

Neuvostoliitto ei pitänyt Fagerholmin III hallituksen kokoonpanosta ja syytti muutamia hallituksen ministereitä neuvostovastaisuudesta. Suomen poliittinen johto oli jakaantunut suhtautumisessaan Neuvostoliiton painostukseen hallitusta kohtaan.

---

¹ Fagerholm, K.-A. 1901-1984, SDP. Kolminkertainen pääministeri ja pitkäaikainen eduskunnan puhemies, joka jäi yhden äänen päähän puolueen puheenjohtajuudesta vuonna 1957 ja kahden äänen päähän tasavallan presidenttiydestä vuonna 1956. Hän oli sovittelija ja vahva Pohjoismaiden yhteistyön kannattaja. Kansallisbiografia.

² Jussila, Hentilä & Nevakivi 2005, 267.

Ensinnäkin K.-A. Fagerholmin johtama hallitus nojautui vahvaan parlamentaariseen enemmistöön ja sen tavoite oli istua koko vaalikauden. Toisaalla presidentti Urho Kekkonen³ lähipiireineen tuki Neuvostoliiton kantoja, omista valtapyrkimyksistään johtuen.

Neuvostoliitto painosti Suomea monin eri tavoin, jotta Fagerholmin hallitus olisi kaatunut. Taloudellisenä painostuksena oli mm. bilateraalisien kaupan kauppaneuvottelujen lykkääminen ja omien tilausten viivyttely⁴. Bilateraalista kauppaa käytiin kahden valtion välillä. Siinä sovittiin vaihdettavien tavaroiden ja palveluiden määrät niin, että vaihto oli arvoltaan yhtä suuri sovittujen aikavälin sisällä.

Tarkasteltaessa Neuvostoliiton eri painostuskeinoja voidaan ne jakaa kahteen kokonaisuuteen: keinot, joilla oli välittömän vaikutus Suomessa ja keinot, joilla oli epäsuora, kutsukaamme vaikkapa poliittinen vaikutus Suomeen. Bilateraalisien kaupan keskeyttäminen olisi välittömästi vaikuttanut suomalaisen yhteiskuntaan. Neuvostoliitto oli totalitaarinen valtio, jonka talouselämä ja ulkomaankauppa palvelivat valtion tavoitteita. Tästä rakenteesta seuraa, että yhdellä päätöksellä saatettiin lopettaa ulkomaankauppa minkä tahansa valtion kanssa.

Historian tutkijoilla on edelleen se käsitys, että kaikkia yöpakkaskriisin piirteitä ei ole selvitetty. Tutkimuksessa käytetyn lähdekirjallisuuden lisäksi on tutustuttu tuon aikakauden tutkimus- ja muuhun kirjallisuuteen⁵, joka käsittelee yhteiskuntaa, politiikkaa sekä Suomen ja Neuvostoliiton välisiä poliittisia ja taloussuhteita, jotta olisi mahdollisimman kattava kuva käsitellyn aikakauden olosuhteista, joissa yöpakkaskriisi tapahtui.

Viimeaikaisia tutkimuksia (väitöksiä ja pro gradu -töitä), jotka sivuavat tai käsittelevät tutkimusaihetta, on muutamia. Niklas Jensen-Eriksenin julkaisema väitös vuodelta 2014 London School of

---

³ Kekkonen, Urho 1900-1986 Maalaisliitto. Eduskunnan puhemies, viisi kertaa pääministeri ja tasavallanpresidentti 1956-1981. Kansallisbiografia.

⁴ Jussila, Hentilä & Nevakivi 2005, 267.

⁵ Manner 1990; Kuisma 2013; Jensen-Eriksen 2007; Aunesluoma 2011; Soikkanen 2003; Viita 2006; Vesikansa 2004; Koulumies 2012; Fjodorov 2001; Haavikko 1984; Seppänen 2011.

Economics and Sciencessä, joka käsitteli englannin ulkomaankauppapolitiikkaa Suomessa kylmän sodan aikana 1950-1955⁶ auttoi rajaamaan tämän tutkimuksen länsimaiset alkuperäislähteet yhdysvaltalaisiin dokumentteihin. Vaikka Englanti oli Suomen suurin vienti- ja tuontimaa vuosina 1956-1960, niin se oli täysin sivustakatsoja, kun Suomelle tarkoitettua apupakettia koottiin⁷. Yhdysvallat oli ainoa länsimaa, joka nopeasti loi taloudellisen hätäapupaketin Suomelle⁸, jota olisi voitu tarvittaessa käyttää. Tästä syystä oli loogista rajata länsimainen lähdeaineisto yhdysvaltalaisiin dokumentteihin.

Aaro Saharin väitös vuodelta 2012 Helsingin yliopistossa käsitteli laivanrakennusteollisuuden kehittymistä Suomessa vuosina 1918-1954. Ajankohta on eri kuin yöpakkaskriisissä ja tutkimuksessa käsiteltiin yhtä vientialaa Neuvostoliittoon⁹. Taustatietona yöpakkaskriisitutkimukseen väitöksestä selviää, miten idänkaupan laivaviennin järjestelmä syntyi sotakorvausten jälkeen.

Saara Matalan vuoden 2011 pro gradu Helsingin yliopistossa käsittelee idänkaupan loppua ja keskittyy vuosiin 1988-1991¹⁰. Tässä vain mainitaan yöpakkaskriisi¹¹, mutta asiaa ei sen enempää käsitellä. Saara Matalan väitöskirja Aalto yliopistossa vuodelta 2019 käsittelee Suomen laivanrakennuksen laajenemista ja supistumista vuosina 1956-1996¹². Tämän tutkimuksen tekno-ekonomisen järjestelmän analyysi keskittyy kolmeen kysymykseen: miten Suomen kylmänsodan laivanrakennusjärjestelmä kehitti erityisen rakenteen ja kansallisen tyylin, mikä oli sen suhde valtioon ja miten se hajosi kylmän sodan lopussa. Saara Matalan väitöksen aihe käsitti yhtä toimialaa ja kysymyksen asettelu sekä saadut tutkimustulokset eivät ole päällekkäisiä tämän yöpakkaskriisin taloudellista merkitystä käsittävän tutkimuksen kanssa.

---

⁶ Jensen-Eriksen 2014, 12 ja 62.

⁷ Jensen-Eriksen 2014, 103.

⁸ Jensen-Eriksen 2014, 103.

⁹ Sahari 2018.

¹⁰ Matala 2011.

¹¹ Matala 2011, 15.

¹² Matala 2019.

Tätä gradua kirjoittaessa on ilmestynyt ensimmäinen kirja, joka käsittelee puhtaasti yöpakkaskriisiä ja suomettumisen alkua¹³. Kirjoittaja on Paavo Rantanen¹⁴ hänen kirjansa pääpaino on sisä- ja ulkopolitiikassa vaikkakin siinä käsitellään myös kauppapoliittista tilannetta Suomen ja Neuvostoliiton välillä yöpakkaskriisin aikana. Paavo Rantanen on käyttänyt kirjansa materiaalina keskusteluja tapahtuman kokoneiden henkilöiden kanssa, kirjallisuutta, jossa käsitellään aihetta, mitä lehdistö silloin kirjoitti yöpakkaskriisistä, mutta ei ole käyttänyt mitään arkistomateriaalia.¹⁵ Tässä pro gradu -tutkielmassa esitettyihin tutkimuskysymyksiin ei Rantasen kirjasta saada vastauksia ja mielestäni hänen kirjansa ja tämä tutkielma täydentävät toisiaan sekä laajentavat kokonaiskuvaa yöpakkaskriisistä.

Tämä tutkimus pyrkii kattamaan talouden osa-alueen yöpakkaskriisin selvittämättömistä aiheista. Yöpakkaskriisin poliittista puolta myös sivutaan, koska Neuvostoliitto pyrki poliittiseen päämäärään taloudellisella uhalla eli kaatamaan Fagerholmin III hallituksen ja tätä kautta lisäämään vaikutusvaltaa Suomessa. Yöpakkaskriisi on edelleen omituinen ja arvoituksellinen¹⁶. Venäjän presidentin arkistosta on hiljattain saatu käyttöön dokumentteja, jotka ovat olennaisia yöpakkaskriisin ymmärtämiseksi, mutta ne ovat vaikeasti tulkittavia¹⁷.

Tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

- Mikä merkitys bilateraalilla kaupalla oli Suomen kansantaloudelle yöpakkaskriisin aikana ja oliko sille vaihtoehtoja?
- Miten johtavat elimet tunnistivat ja käsitelivät bilateraalisen kaupan merkityksen ja miten ne toimivat yöpakkaskriisissä?

---

¹³ Rantanen 2019.

¹⁴ Rantanen, Paavo 1934-. Ulkoministeriön virkamies harjoittelija 1958, kauppapoliittisen osaston osastopäällikkö, kauppapoliittinen alivaltiosihteeri, suurlähettiläs, Nokia-yhtymän johtokunnan jäsen 1988-1995, ulkoministeri 1995. Kansallisbiografia.

¹⁵ Rantanen 2019, 8.

¹⁶ Jussila, Hentilä & Nevakivi 2005, 268.

¹⁷ Rentola, Manninen, Vihavainen & Zhuravljov 2017, 380; ks. tarkemmin s. 13. Dokumentit viittaavat siihen, että Kekkonen epävirallisesti toivoi suurlähettiläs Lebedevin vaihtamista niin, ettei seuraajaa ilmoitettaisi, jotta avustettaisiin hallituksen kaatamista.

- Mikä merkitys Suomen kauppasuhteella oli Neuvostoliitolle?

Suomalaiset johtavat tahot, jotka osallistuivat bilateraalisen kaupan päätöksiin, eritellään seuraavasti:

- poliittiset päättäjät, ensinnä tasavallan presidentti lähipiireineen ja toiseksi Suomen hallitus,
- virkamiesjohto, johon kuuluivat ulkoministeriön, kauppaja teollisuusministeriön sekä Suomen Pankin johto ja Moskovan Suomen suurlähettiläs,
- talouselämän päätoimialojen eli puunjalostusteollisuuden ja metalliteollisuuden johdot sekä näitä toimialoja edustavien liittojen johdot, jotka olivat pääosapuolia bilateraalisisessa kaupassa.

Yöpakkaskriisiä käsiteltäessä ei ole aiemmin tutkittu, mikä merkitys bilateraalisisella kaupalla oli Suomen ja Neuvostoliiton talouteen sekä miten se oli huomioitu Suomessa ja mikä sen painoarvo oli Suomen yhteiskunnassa. Tietääkseni aiemmissa kriisiä käsittelevissä tutkimuksissa ei ole ollut mukana ulkomaisia alkuperäislähteitä. Edellä esitetystä syystä on mielekäästä tehdä tutkimus yöpakkaskriisistä talouden kannalta.

1.1 Metodi

Selvittääkseni tutkimuskysymyksiä olen käyttänyt aiheen ympäriltä ilmestynyttä tutkimuskirjallisuutta, elämäkertakirjallisuutta, tieteellisiä esitelmiä ja artikkeleita. Alkuperäislähteinä käytän Suomen ulkoministeriön, kauppaja teollisuusministeriön, Suomen Pankin, metalli- ja puunjalostusteollisuuden, Yhdysvaltojen ulkoministeriön ja Venäjän presidentin hallinnon lähteitä sekä lähteitä presidentti Urho Kekkosen arkistosta, silloisen valtiovarainministeri Päiviö Hetemäen arkistosta, silloisen ulkoministeri Johannes Virolaisen arkistosta ja virallisia tilastoja. Käytössäni oli myös kaikki valtioneuvoston pöytäkirjat Fagerholmin III hallituksen ajalta. Olen pyrkinyt ottamaan elämänerroissa huomioon, että ne ovat kirjoitettu useita vuosia yöpakkaskriisin jälkeen. Oli henkilökohtaisia arkistoja, joita en ole käyttänyt. Ahti Karjalaisen arkisto ei merkittävästi toisi mitään lisää tähän tutkimukseen, koska

olen käyttänyt lähdemateriaalina Karjalainen & Tarkan teosta¹⁸, joka käsittelee Ahti Karjalaisen toimintaa. Kekkosen päiväkirjassa¹⁹ ja Juhani Suomen Kekkosen elämäkerrassa²⁰ on laajasti ja kattavasti selvitetty Ahti Karjalaisen roolia yöpakkaskriisissä. K.-A. Fagerholmin arkiston sisällysluettelon perusteella sisältö on oleellisilta osiltaan jo hänen muistelmissaan. Kustaa Vilkun arkiston kävin läpi kokonaan, mutta hänen arkistonsa on keskittynyt kansantieteeseen. Hänen aktiivisesta toiminnastaan eri maiden turvallisuuspalveluiden ja organisaatioiden kanssa ei ole jäänyt yhtään lähteitä. Yöpakkaskriisin aikana hän oli hyvin aktiivisesti yhteydessä sekä Neuvostoliiton että Yhdysvaltojen turvallisuusorganisaatioihin²¹. Näiden yhteydenpitojen sisällöistä olisi hyvinkin voinut saada lisätietoa yöpakkaskriisin taloudellisista ulottuvuuksista.

Tutkimuksessani käsittelen ensin yöpakkaskriisiä taustoineen, jolloin syntyy kokonaiskuva, jota ilman ei voi ymmärtää taloudellista osaa kokonaisuudesta. Sitten käyn läpi ja analysoin taloudellisten tilastojen pohjalta bilateraalisesta kaupan roolia ja arvioin sen merkittävyyttä. Tutkin kaupan mahdolliset korvaamismahdollisuudet. Selvitän seuraavaksi, kuinka paljon yöpakkaskriisin osapuolet olivat selvillä taloudellisista tosiasioista, miten he suhtautuivat niihin ja miten he käyttivät tietoa hyväkseen. Lisäksi arvioin, mikä merkitys oli bilateraalisella kaupalla Neuvostoliitolle. Lopuksi pyrin tekemään johtopäätökset talouden roolista ja merkityksestä yöpakkaskriisissä.

---

¹⁸ Karjalainen & Tarkka 1989.

¹⁹ Suomi 2001.

²⁰ Suomi 1992.

²¹ Rentola, Manninen, Vihavainen & Zhuravljov 2017, 375 ja 376; Jussila, Hentilä & Nevakivi 2004, 259; Kujala 2013, 84 ja 128.

2. Yöpakkaskriisi ja bilateraalisen kaupan rakenne

2.1 Aikaisempia tapahtumia

Neuvostoliitto oli kohtuullisen aktiivinen ennen yöpakkaskriisiä puuttumaan Suomen politiikkaan ja pyrkimään vaikuttamaan siihen. Erittelen muutamia tapahtumia toisen maailmansodan jälkeen ennen yöpakkaskriisiä, jotta tutkittava kriisi asettuisi osaksi kokonaisuutta sen ajan poliittiseen ilmapii-riin.

Neuvostoliitto painosti K.-A. Fagerholmin sosiaalidemokraattista vähemmistöhallitusta vuosina 1948-1950, mutta lopetti painostuksen, kun presidentti Paasikivi tuki nimittämäänsä hallitusta²². Tämä painostus ajoittui vielä siinä mielessä kriittiseen ajankohtaan, kun sotakorvaukset eivät olleet kokonaan maksettu ja valvontakomissio oli vielä maassa.

Vuoden 1950 presidentinvaaleihin Neuvostoliitto puuttui loppuvaiheessa, kun se oli lopulta päättänyt antaa tukensa Urho Kekkoselle. Neuvostoliitto tuotti tekaistuja lentolehtisiä ja informaatiota, joka oli vahvasti Neuvostoliiton vastaista. Propagandan lähteeksi pyrittiin osoittamaan sosiaalidemokraattinen puolue ja mustamaalaamaan se. Päätaivoitteena oli, että presidentti Paasikivi pelästyisi ja luopuisi ehdokkuudestaan. Kun toivottua tulosta ei saavutettu, Neuvostoliitto lopetti tämän tyypiset toimenpiteet.²³

Kolmantena esimerkkinä voidaan ottaa Sakari Tuomiojan porvarillinen virkamieshallitus vuonna 1953, joka ei miellyttänyt Moskovaa. Neuvostoliitto hidasti kauppaneuvotteluja ja kultalainan myöntämistä. Kun naapurimaamme ei päässyt haluamaansa lopputulokseen se ei ajanut tilannetta välirikoon, vaan kauppasopimus allekirjoitettiin ja kultalaina myönnettiin.²⁴

---

²² Kujala 2013, 78.

²³ Kujala 2013, 366.

²⁴ Rentola, Manninen, Vihavainen & Zhuravljov 2017, 271.

2.2 Yöpakkaskriisin kulku

Suomessa pidettiin eduskuntavaalit heinäkuussa 1958. Vaaleissa SKDL voitti seitsemän lisäpaikkaa ja Kokoomus voitti viisi lisäpaikkaa. Vaalien häviäjiä olivat Maalaisliitto, joka menetti viisi paikkaa ja SDP, joka menetti kuusi paikkaa.²⁵ Eduskuntaan syntyi vasemmistoenemmistö yhdellä äänellä, 101-99, mutta vasemmiston yhteistyö oli mahdoton, koska SDP:n ja SKDL:n välit olivat tulehtuneet ja SDP:ssä oli myös sisäisiä ristiriitoja²⁶. Porvarillisella puolella myös oli ristiriitoja. Maalaisliiton sisällä oli nk. K-linja, joka oli vahvasti presidentti Kekkonen tukeva ryhmittymä ja joka pyrki takaamaan Kekkonen kannatuksen. K-linjaan kuuluivat mm. Ahti Karjalainen²⁷, Arvo Korsimo²⁸, Matti Kekkonen²⁹ ja Kustaa Vilkuna³⁰.

Hallitusmuodostajia oli monia ja hallitusneuvottelut olivat vaikeat. Hallituksen muodostamisen tehtävä oli annettu ensin SKDL:n Eino Kilvälle, sitten Maalaisliiton V. J. Sukselaiselle, SDP:n Onni Hiltuselle ja Kokoomuksen Päiviö Hetemäelle³¹ ennen K.-A. Fagerholmia (SDP)³². Fagerholm onnistui muodostamaan kolmannen hallituksensa elokuussa 1958.

---

²⁵ Tilastokeskus: Suomen tilastollinen vuosikirja 2004, 562-563.

²⁶ Karjalainen & Tarkka 1989, 63.

²⁷ Karjalainen, Ahti 1923-1990, Maalaisliitto: Urho Kekkonen yksityissihteeri ja yksi lähimmäistä avustajista, ministeri, pääministeri ja Suomen pankin pääjohtaja. Yöpakkaskriisi vahvisti hänen asemaansa. Kansallisbiografia.

²⁸ Korsimo, Arvo 1901-1969, Maalaisliitto: Puoluesihteeri, ministeri, K-linjan voimahahmo. Hän oli poliittisen pelin, konspiraation ja juonittelun suvereeni taitaja. Kansallisbiografia.

²⁹ Kekkonen, Matti 1928-2013, Maalaisliitto: Urho Kekkonen poika, lakimies, kansanedustaja 1958-1970. Kansallisbiografia.

³⁰ Vilkuna, Kustaa 1902-1980, Maalaisliitto: Akateemikko, kansantieteilijä, Urho Kekkonen tukija, taustavaikuttaja ja myytin luoja. Hänellä oli kokemusta vakoilusta ja vastavakoilusta. Heti Urho Kekkonen tultua presidentiksi 1956 hän loi suhteet KGB:hen. Kansallisbiografia

³¹ Hetemäki, Päiviö (1913-1980), KOK. Suomen Työnantajain Keskusliiton (STK) toimitusjohtaja, ministeri, kansanedustaja, Suomen Pankin johtokunnan jäsen. Liberaali konservatiivi. Kansallisbiografia.

³² Fagerholm 1977, 317.

Hallituksella oli vahva parlamentaarinen tuki, yli 2/3 eduskunnasta³³. Ainoat puolueet, jotka eivät olleet hallituksessa olivat sosiaalidemokraattinen oppositio ja SKDL.

Tarkasteltaessa Fagerholmin III hallituksen syntyä silmiin pistää, kuinka nopeasti se syntyi. Hallitus nimitettiin 29.8.1958 ja Fagerholm oli saanut hallitustunnustelijan tehtävän vain 3 päivää aikaisemmin³⁴. Miten oli mahdollista saada hallitusohjelma ja ministerijaot valmiiksi näin lyhyessä ajassa, kun useat tunnustelijat olivat epäonnistuneet pitäen tehtävää liian vaikeana? Hallitukseen tulleet puolueet olivat puheenjohtajiensa edustamana alkaneet muotoilla hallituksen ohjelmakysymyksiä jo elokuussa 1957 ja silloin oli päästy laajaan yhteisymmärrykseen ohjelmakysymyksistä³⁵. Nämä puolueet olivat hionneet pitkin kevättä 1958 yhteistä poliittista ja taloudellista ohjelmaa³⁶. Näistä neuvotteluista oli jo tiedotettu julkisuuteen elokuussa 1957³⁷. Hallituksen taustat tietäen ymmärtää sen nopean syntymisen paremmin ja presidentti Kekkonen haluttomuuden tukea sitä, koska hallitukseen osallistuneet puolueet ja henkilöt eivät välttämättä olisi tukeneet häntä hänen omissa valtakymyksissään. Viktor Vladimirovin³⁸ näkemys presidentti Urho Kekkonen suhtautumisesta hallitukseen oli, että se oli uhkana hänen omalle vallalleen. Hän sai pelattua pois kilpailijansa Fagerholmin ja hallitusta tukeneen Sukselaisen seuraavista presidentin vaaleista, kun sai kaadettua hallituksen³⁹. Silloisen Englannin suurlähettiläs Douglas Busk piti yöpakkaskriisiä presidentin kriisinä ja piti sitä sisäpoliittisena valtataisteluna⁴⁰.

---

³³ Fagerholm 1977, 321.

³⁴ Koivisto 2006, 134.

³⁵ KA: Päiviö Hetemäen arkisto / Muiden esitelmiä ja esityksiä 1947-1977 / Jussi Saukkosen muistio.

³⁶ Karjalainen & Tarkka 1989, 63.

³⁷ KA: Päiviö Hetemäen arkisto / Muiden esitelmiä ja esityksiä 1947-1977 / Jussi Saukkosen muistio.

³⁸ Vladimirov, Viktor 1922-1995: Neuvostoliiton suurlähetystön lähetystösihteeri, jolla oli suora yhteys Neuvostoliiton ylimpään poliittiseen johtoon. Oli useasti tärkeämpi henkilö, kuin suurlähettiläs. (Karjalainen & Tarkka 1989, 67.)

³⁹ Koivisto 2006, 145.

⁴⁰ Koivisto 2006, 138.

Presidentti Kekkonen ja hänen lähipiirinsä olivat sitä mieltä, että hallitus edusti sisä- ja ulkopoliittisen linjan muutosta⁴¹. Hallituksessa oli Urho Kekkosen mielestä neuvostovastaisia voimia, etenkin Väinö Leskinen⁴², joka oli lähellä Väinö Tanneria.

Syy Neuvostoliiton negatiiviseen reagointiin Fagerholmin hallituksen takia oli maailmanpolitiikan tilanteen kiristyminen ja yritys saada vaikutusvaltaa Suomessa. Neuvostoliiton kritiikki ei kohdistunut avainministereihin eli pääministeri Fagerholmiin, (SDP), valtiovarainministeri Päiviö Hetemäkeen (KOK) ja ulkoministeri Johannes Virolaiseen⁴³ (Maalaisliitto). Sen sijaan vahva kritiikki kohdistui muutamisiin ministereihin, joita pidettiin Neuvostoliiton hallituksen silmissä neuvostovastaisina ja kovin kritiikki kohdistui sosiaaliministeri Väinö Leskiseen (SDP). Myös Kokoomuksen maatalousministeriä Niilo Kosolaa⁴⁴ ei hyväksytty. Hänen syntinsä oli se, että hän oli Vihtori Kosolan, Lapuan liikkeen johtajan, poika. Neuvostoliitto kritisoi myös kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeri Olavi Lindblomia⁴⁵, koska hän kuului poliittisesti samaan ryhmään Väinö Leskisen kanssa⁴⁶.

Neuvostoliitto oli huolissaan vaikutusvallastaan Suomen sisäpolitiikkaan⁴⁷. Tämä huoli oli perusteltu, koska Fagerholmin III:n hallituksen ohjelma oli kattava, eduskunnan tuki oli vahva ja yhteistyökyky

---

⁴¹ Karjalainen & Tarkka 1989, 65.

⁴² Leskinen, Väinö 1917-1972, SDP: Ministeri, kansanedustaja, puoluesihteerin ja Suomen Työväen Urheiluliiton (TUL) puheenjohtaja. Leskinen oli aluksi Kekkosen kilpailija ja vastustaja, myöhemmin Kekkosen tukija, josta tuli myöhemmin maamme ulkoministeri. Fagerholmin hallituksen sosiaaliministeri. Kansallisbiografia.

⁴³ Virolainen, Johannes 1914-2000, Maalaisliitto: Eduskunnan puhemies, ministeri, pääministeri ja Fagerholmin III hallituksen ulkoministeri. Kansallisbiografia.

⁴⁴ Kosola, Niilo 1911-1996, Kokoomus: Maanviljelijä, kansanedustaja ja Fagerholmin III hallituksen toinen maatalousministeri. Kansallisbiografia.

⁴⁵ Lindblom, Olavi 1911-1990, SDP: Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön (SAK) sihteerin, asuntohallituksen pääjohtaja, kansanedustaja ja ministeri. Fagerholmin III hallituksen toinen kulkulaitos- ja yleistentöiden ministeri. Kansallisbiografia.

⁴⁶ Karjalainen & Tarkka 1989, 76; Katajisto 2017, 246.

⁴⁷ Koivisto 2006, 139.

erinomainen⁴⁸. Hallituksella oli hyvät mahdollisuudet pitkäjänteisesti toimia ja harjoittaa kansalaisten kannalta hyvää, tasapainoista ja vaurastuttavaa politiikkaa. Tämä olisi todennäköisesti johtanut SKDL:n poliittisen vallan pienenemiseen. SKDL:n kautta Neuvostoliitto pyrki mm. ajamaan omia tavoitteitaan Suomen sisäpolitiikassa⁴⁹.

Pääministeri K.-A. Fagerholmiin ei kohdistunut Neuvostoliiton taholta kritiikkiä. Hän oli kuulunut sodan aikana rauhanoppositioon⁵⁰. Rauhanoppositio oli ryhmä suomalaisia yhteiskuntavaikuttajia ja poliitikkoja, jotka vuonna 1943, jatkosodan aikana, julkisesti ilmaisivat mielipiteensä, että Suomen tuli irtaantua sodasta. On myös huomioitava, että Neuvostoliitto tunnusti ensimmäistä kertaa Suomen puolueettomuuden pääministeri Fagerholmin Neuvostoliiton vierailun päätteeksi 5.2.1957. Tämä ”tunnustustraditio” vakiintui aina 1970-luvun alkuun saakka, jonka jälkeen yhteisissä kommunikeoissa Suomen puolueettomuus ei enää tullut automaattisesti esille⁵¹. Neuvostoliiton puolueettomuustunnustuksessa on mielestäni merkittävää se, että tunnustus annettiin pääministeri Fagerholmin vierailun aikana eikä presidentti Kekkonen vieraillessa naapurimaassa. Presidentti Kekkostahan pidettiin Neuvostoliiton luottopoliitikkona Suomessa, mutta selvästi muillakin oli luottoa idässä. Yöpakkaskriisin lauettua Neuvostoliiton tavoitteiden mukaisesti, Hruštšov ei kritisoinut Fagerholmia, vaan hänen selän taakse kätkeytyneitä muita henkilöitä.⁵²

1950- ja 1960-lukujen hallituksilta puuttui ohjelmallisuus, periaatteellisuus ja pitkäjänteisyys. Vuosina 1950-1958 Suomessa oli 12 hallitusta⁵³. Neuvostoliitto oli huolissaan vaikutusvallastaan Suomen sisäpolitiikkaan⁵⁴, koska Fagerholmin III hallituksen talouspoliittista ohjelmaa pidettiin sen aikakauden

---

⁴⁸ Fagerholm 1977, 323.

⁴⁹ Rantanen 2019, 184.

⁵⁰ Jussila, Hentilä, Nevakivi 2004, 194.

⁵¹ Kujala 2013, 68.

⁵² Fagerholm 1977, 324.

⁵³ Vahtola 2007, 160.

⁵⁴ Koivisto 2006, 139.

ainoana, joka pyrki ratkaisemaan pitkäjänteisesti suuret Suomen taloutta vaivaavat rakenteelliset ja akuutit ongelmat⁵⁵. Hallituksen ohjelman ulkopoliittisessa osassa lausutaan selvästi pyrkimys pitää maamme suurvaltojen välisten eturistiriitojen ulkopuolella ja erityisesti lujittamaan suhteita naapurimaihin⁵⁶.

Pääministerin mukaan hallitusyhteistyö toimi erinomaisesti⁵⁷ ja ulkoministeri Virolaisen mielestä oli saatu poikkeuksellisen hyvä sopu⁵⁸. Hallitus oli hyvin varovainen Neuvostoliiton suhteen. Se mm. ei julkaissut Yrjö Leinon muistelmia⁵⁹, jonka julkaisemista Neuvostoliitto vastusti⁶⁰ ja Fagerholm oli julkisesti luvannut erota, jos hallitus tekisi jotain neuvostovastaista⁶¹.

Neuvostoliitto hyökkäsi kuitenkin monin eri tavoin Fagerholmin hallitusta vastaan:

1) Neuvostoliiton lehdistö hyökkäsi Suomen lehdistöä ja hallitusta vastaan.⁶²

2) Neuvostoliitto kritisoi sitä, että O.W. Kuusiselle ei oltu myönnetty viisumia SKP:n 40-vuotisjuhliin. Neuvostoliitto oli vetänyt viisumianomuksen presidentin pyynnöstä pois elokuussa 1958⁶³. Fagerholmin III hallituksella ei ollut osuutta tähän asiaan.

---

⁵⁵ Vahtola 2007, 157-171.

⁵⁶ Pääministeri Karl-August Fagerholmin III hallituksen ohjelma, 29.8.1958-13.1.1959.

⁵⁷ Fagerholm 1977, 320.

⁵⁸ Vihavainen 1991, 52.

⁵⁹ Vihavainen 1991, 52.

⁶⁰ Jussila, Hentilä, Nevakivi 2004, 268.

⁶¹ Vihavainen 1991, 52.

⁶² Vihavainen 1991, 50-53.

⁶³ Rentola, Manninen, Vihavainen & Zhuravljov 2017, 379.

3) Venäjän presidentin arkistosta hiljattain esiin tulleiden hallintoa koskevien dokumenttien perusteella näyttää siltä, että presidentti Kekkonen oli epävirallisesti pyrkinyt siihen, että Neuvostoliitto vapauttaisi suurlähettiläs Viktor Lebedevin tehtävistään niin, että seuraajaa ei ilmoitettaisi. Tämä toimenpide tehtäisiin julkisesti, jotta Kekkonen saisi painostussyitä hallituksen eroamiseksi⁶⁴. Näin Neuvostoliitto toimikin. Tämän lisäksi Viktor Vladimirov vahvisti Ahti Karjalaisen kautta, että Neuvostoliitto on Urho Kekkosen takana ja hän voi panna arvovaltansa peliin hallituksen kaatamiseksi⁶⁵.

4) Neuvostoliitto pysäytti Saimaan kanavaa ja kalastusalueita koskevat neuvottelut. Saimaan kanavan vuokraus Neuvostoliitolta oli presidentti Kekkonen henkilökohtaisesti ajama hanke korvaamaan Karjalan palautus -idean, joka sai Neuvostoliiton johdolta kielteisen päätöksen⁶⁶. Saimaan kanavalla ei ollut suomalaisen puunjalostusteollisuuden kannalta taloudellista merkitystä. Saimaan kanavaa pidettiin pikemminkin taloudellisena rasitteena⁶⁷.

5) Neuvostoliitto supisti jo sovittuja ostojaan, viivytti kauppaneuvotteluja eikä maksanut erääntyneitä maksuja⁶⁸. Nämä painostuskeinot olivat kaikista merkittävimmät ja vaati vain Neuvostoliiton yksipuolisen päätöksen. Ne vaikuttivat suoraan Suomen talouteen ja sitä kautta maamme yhteiskuntaan. Neuvostoliitto ei katkaissut mitään yhteyksiä ja pelasi aikaa argumentoimalla teknisin kysymyksin ja kritisoimalla kaupan epätasapainoa. Selvästi Neuvostoliitto jätti myös oven auki Fagerholmin III:lle hallitukselle, kun se ei lopettanut tai rikkonut mitään sopimuksia.

---

⁶⁴ Rentola, Manninen, Vihavainen & Zhuravljov 2017, 380-381.

⁶⁵ Karjalainen & Tarkka 1989, 69.

⁶⁶ Suomi 1992, 123.

⁶⁷ KA: Päiviö Hetemäen arkisto / Kirjeenvaihto 1955-1965 / Muistio L. Borenius.

⁶⁸ Karjalainen & Tarkka 1989, 72.

Presidentti Kekkonen painosti hallitusta eroamaan ulkopoliittisista syistä. Presidentti painosti etenkin oman puolueensa maalaisliiton ministereitä ja erityisesti ulkoministeri Johannes Virolaista. Maalaisliiton edustajat erosivat hallituksesta joulukuussa 1958, jonka jälkeen koko hallitus joutui jättämään tehtävänsä. K.-A. Fagerholm totesi prosessista, ”En halua kiistää, että häpeän isänmaan joutumista sellaiseen tilanteeseen, että sen kansa ja eduskunta eivät itse saaneet määrätä millainen hallitus maalla tulisi olla”.⁶⁹

Yöpakkaskriisistä Neuvostoliitto hankki veto-oikeuden Suomen hallituksen kokoonpanoon⁷⁰. Edellisen kerran, presidentti Paasikiven aikana, kun Neuvostoliitto painosti Suomen hallitusta presidentti tuki ja seisoi nimittämensä hallituksen takana, jolloin Neuvostoliitto lopetti aloittamansa painostuksen⁷¹. Yöpakkaskriisistä lähtien Neuvostoliitto pääsi monin eri tavoin puuttumaan Suomen sisäisiin asioihin, joka ei ollut sopusoinnussa YYA-sopimuksen 6. artiklan kanssa, jossa vahvistetaan toisen valtion sisäisiin asioihin puuttumattomuuden periaate⁷². Päästämällä Neuvostoliiton puuttumaan maamme sisäisiin asioihin ja olla tukematta nimittämäänsä hallitusta presidentti Kekkonen takasi itselleen valtansa jatkuvuuden. Hän saavutti Neuvostoliiton ylimmän johdon tuen, kun hän huomioi sen vaatimuksia siitä, millainen Suomen hallituksen kokoonpano tulisi olla⁷³.

Jälkikäteen presidentti Kekkonen esitti, että yöpakkaskriisin vakavuudesta ja riskistä huolimatta hän ei uskonut, että Neuvostoliitto olisi miehittänyt Suomea. Suomen miehittäminen olisi johtanut Ruotsin liittymisen NATOon ja Norjan ja Tanskan purkamaan asevarustelurajoitukset. Tämä olisi johtanut siihen, että Norjaan ja Tanskaan maaperälle olisi tullut ydinaseita.⁷⁴ Edellä mainittujen seurausten

---

⁶⁹ Fagerholm 1977, 324.

⁷⁰ Rentola, Manninen, Vihavainen & Zhuravljov 2017, 384.

⁷¹ Jakobson 2001, 257.

⁷² Suomi 2016, 665.

⁷³ Jakobson 2001, 257.

⁷⁴ Kujala 2013, 76.

lisäksi Neuvostoliiton tuli huomioida suomalaisten puolustustahto ja -kyky. Max Jakobsonin kysymykseen presidentti Kekkoselle vuosia kriisin jälkeen: ”Miten olisi käynyt, jos Fagerholmin III hallitus olisi saanut jatkaa?” Kekkonen vastasi: ”Ei mitään välittömästi, mutta Moskovan luottamuksen menetys olisi voinut kostautua kohtalokkaasti kansainvälisen kriisin kärjistyessä.”⁷⁵

2.3 Sopimusrakenne ja organisaatio

Neuvostoliiton ja Suomen välisen bilateraalisin kaupan perussopimusrakenne syntyi määrittelemään kaupallisia suhteita sotakorvausten jälkeiselle ajalle.

Maiden välisessä perussopimuksessa oli viisivuotinen runkosopimus. Ensimmäinen runkosopimus solmittiin vuosiksi 1951-1955. Toinen oli vuosiksi 1956-1960 (jolloin yöpakkaskriisi tapahtui). Näin jatkui aina Neuvostoliiton hajoamiseen asti. Vuositasolla solmittiin tavaravaihtosopimukset, jotka käytännössä olivat hallitsevia⁷⁶. Lopullisesti kauppa syntyi, kun se oli niin sanotusti kontrahoitu eli kun oli sovittu yksittäisen kaupan tuotteista, laadusta, määrästä ja hinnasta. Tämän sopivat suomalaiset yritykset ja neuvostoliittolaiset ulkomaankauppayhtymät.

Bilateraalisen kaupan tarkoitus ja ydin oli, että maiden välinen kauppa pitkällä aikavälillä oli tasapainossa. Laskentavaluuttana oli nk. clearing-valuutta. Aluksi valuuttana oli USA:n dollari, mutta arvovaltasyistä jossain vaiheessa 1950-luvulla siirryttiin ruplaan⁷⁷. Suomessa bilateraalisin kaupan clearing-tileistä, järjestelmän hoidosta, ylläpidosta ja kehittämisestä vastasi Suomen Pankki⁷⁸.

---

⁷⁵ Jakobson 2001, 260.

⁷⁶ Hirvensalo & Sutela 2017, 190.

⁷⁷ Hirvensalo & Sutela 2017, 109.

⁷⁸ Hirvensalo & Sutela 2017, 221.

Neuvostoliiton ulkomaankauppa, kuten kaikki muukin Neuvostoliitossa, määriteltiin ideologisin perustein. Leninin mukaan ulkomaankauppa oli ulkopoliittinen ase⁷⁹, joten ulkomaankauppa voitiin valjastaa ajamaan poliittisia päämääriä toisessa valtiossa, kuten yöpakkaskriisissä toimittiin. Neuvostoliitto oli suunnitelmatalous ja sen suunnitteluperiodi oli viisi vuotta. Gosplan oli organisaatio, joka laati Neuvostoliiton viisivuotissuunnitelmat ja maan poliittinen toimikunta päätti suunnitelmista. Ulkomaankauppa oli valtion monopoli ja kuului osana viisivuotissuunnitelmia. Bilateraalisesta kaupan runkosopimusten viiden vuoden pituus seurasi Neuvostoliiton viisivuotissuunnitelmia ja vuotuisilla tavaranvaihtosopimuksilla oli sama vastaavuus kuin Neuvostoliiton vuosisuunnitelmilla⁸⁰. Neuvostoliiton ulkomaankauppa oli erityisen ministeriön ja sen kauppayhtymien vastuulla.

Suomen viennistä vastasi ulkoministeriö, tuonnista kauppa- ja teollisuusministeriö ja rahaliikenteestä Suomen Pankki. Kauppasopimusvaltuuskuntaan kuului edellä mainittujen viranomaisten ja ministerin lisäksi Suomi-Neuvostoliitto-seuran edustajia, teollisuusliittojen edustajat ja suuryhtiöiden johtoa⁸¹. Teollisuusliitoilla oli aktiivinen rooli yritysten vientitoivomusten keräämisessä ja koordinoinnissa⁸². Pienyrityksillä ei ollut asiaa näihin pöytiin⁸³. Ehkä suuret sarjat olisivat rajoittaneet vientimahdollisuuksia, jos pienyritykset olisivat päässeet neuvotteluihin mukaan, vaikka tämäkin ongelma olisi ollut melko helposti ratkaistavissa yhteistyöllä, kuten rakennusosalalla tehtiin yhteisyritys Finn-Stroi Oy:n kautta.

Edellisen selvityksen pohjalta on luonnollista, kun tarkastellaan yöpakkaskriisiä painottaen taloudellista puolta, että ylimmän poliittisen johdon lisäksi otetaan mukaan tarkasteluun bilateraalissa kaupassa toimineet ministeriöt, Suomen Pankki, teollisuusliitot ja kaupantekoon osallistuneiden merkittävimpien suuryritysten edustajat.

---

⁷⁹ Koulumies 2016, 39.

⁸⁰ Hirvensalo & Sutela 2017, 132.

⁸¹ Hirvensalo & Sutela 2017, 221.

⁸² Hirvensalo & Sutela 2017, 221.

⁸³ Hirvensalo & Sutela 2017, 221.

3. Yöpakkaskriisin talousnäkökulma

3.1 Bilateraalisien kaupan merkitys

Alla esitetystä Taulukko 1:stä selviää toisen maailmansodan jälkeisen ajan tärkeimmät maat tai maa-ryhmät, joiden kanssa Neuvostoliitto harjoitti tuontia. On luonnollista, että nk. SEV-maat ovat kirkaasti merkittävin kauppakumppani. Länsimaista Suomi oli samaan aikaan toiseksi tärkein ja alkuvuosikymmenellä tärkein tuontimaa. Yöpakkaskriisin aikoihin Suomi oli tärkein läntinen tuontimaa Neuvostoliitolle. 1970-luvulla, tärkein maa, josta Neuvostoliitto toi tavaroita, oli Länsi-Saksa. Kokonaisuudessaan voidaan todeta, että tarkasteluperiodilla Suomi oli merkittävä tuontimaa Neuvostoliitolle.

Maa/maaryhmä	1946-1950	1951-1955	1956-1960	1961-1965	1966-1970	1971-1975	1976-1980	1981-1984
Italia	0,8	0,9	1,1	1,5	2,3	2,5	2,4	2,1
Ranska	0,1	0,8	1,8	0,5	2,7	2,8	4,1	2,8
Länsi Saksa	0,0	0,3	2,3	2,5	2,7	6,0	6,3	5,3
Suomi	4,0	4,4	3,3	2,8	2,8	2,7	3,6	4,5
Iso-Britannia	2,6	2,8	2,0	1,8	2,4	1,3	1,8	1,3
SEV-Eurooppa	48,1	57,4	49,5	56,6	58,1	49,4	45,2	44,2

Taulukko 1: Eräiden maiden ja maaryhmien osuus Neuvostoliiton tuonnista eri ajanjaksoina prosentteina (%). Lähde: Alho, Kari, Forssell, Huttunen, Kotilainen, Luukkonen, Mattila, Moilanen & Vartia 1986, 51.

3.1.1 Neuvostoliiton vienti Suomeen

Neuvostoliiton ja Suomen välillä solmittiin 17.7.1954 runkosopimus vuosiksi 1956-1960 ja siinä määriteltiin pääpiirteittäin tuotteet, joita tuotaisiin Suomeen⁸⁴. Neuvostoliitosta tuotiin mm. viljaa, soke-ria, väkilannoitteita, naftatuotteita, puuvillaa, autoja, teollisuuskoneita, mustia metalleja, valssaus- tuotteita ja sekoitinmetalleja⁸⁵. Tästä luettelosta jo selviää, että vienti Neuvostoliitosta Suomeen oli melko raaka-ainevoittoista. Runkosopimuksessa oli myös kirjattu, että kolmansien maiden tuonti Suomeen tulee voida liittää saman runkosopimuksen piiriin⁸⁶. Tämä tuonti koski raaka-aineita.

Rupla oli laskentayksikkö Suomen ja Neuvostoliiton välisessä kaupassa. Runkosopimuksessa sovitut tavoitteet viennille Suomesta ja tuonnille Suomeen Neuvostoliitosta olivat siis ruplissa:

Vuosi	Vienti Suomesta	Tuonti Suomeen	Kolmikantasiirrot
1956	590	430	120
1957	595	435	120
1958	630	470	120
1959	640	480	120

Taulukko 2: Vuosittainen sopimustavoite (miljoona ruplaa). Lähde: KA: Kauppa- ja teollisuusministeriön arkisto, H:da:14 Neuvostoliiton kauppa 1958-1959. Johtavat virkamiehet / os.pääl. Hentilä / Kauppaosasto.

Vuonna 1958 autoja ja koneita tuotiin Neuvostoliitosta 55 miljoonan ruplan edestä⁸⁷. Muita tuontiartikkeleita olivat pääasiassa viljatuotteita ja erilaisia raaka-aineita. Kun kolmansista maista tuodut

⁸⁴ Ulkoministeriön arkisto: Signum 58B1 Ulkomaankauppa ja Ulkomaankauppapolitiikka. Kotelo 120.

⁸⁵ Suomen Pankin arkisto: Signum E8 järj.no. 45-49, 1.1.1945 – 31.12.1982.

⁸⁶ Suomen Pankin arkisto: Signum E8 järj.no. 45-49, 1.1.1945 – 31.12.1982.

⁸⁷ Suomen Pankin arkisto: Signum E8 järj.no. 45-49, 1.1.1945 – 31.12.1982.

hyödykkeet olivat öljyä ja kivihiiltä, niin jalostettujen tavaroiden osuus jäi alle 10 % runkosopimukseen sisällytetyistä tuotteista.

Mikä olisi ollut riski Neuvostoliitolle, jos se olisi lopettanut viennin Suomeen yöpakkaskriisin takia? Mielestäni vienti ei olisi ollut mikään iso ongelma, koska merkittävä osa siitä oli raaka-aineita, joita olisi ollut helppo sijoittaa maailman markkinoille, jos Neuvostoliitto ei olisi itse tarvinnut niitä. Neuvostoliitossa oli tuolloin huomattava ylikysyntä autoista⁸⁸ ja koneista, joten ne olisi ollut helppo sijoittaa kotimaan markkinoilla.

3.1.2 Neuvostoliiton tuonti Suomesta

Metalliteollisuus	285
Puunjalostusteollisuus	248
Muu vaihto	49
Yhteensä	582

Taulukko 3: Neuvostoliiton tuonti Suomesta vuonna 1958 toimialoittain miljoonissa ruplissa.

Lähde: KA: Kauppa- ja teollisuusministeriön arkisto, H:da:14 Neuvostoliiton kauppa 1958-1959. Johtavat virkamiehet / os.pääl. Hentilä / Kauppaosasto.

Suomi vei enimmäkseen korkeasti jalostettuja tuotteita Neuvostoliittoon. Lähes 50 % Suomen viennistä Neuvostoliittoon oli metalliteollisuuden tuotteita, puunjalostusteollisuuden tuotteita reilut 40 % ja muiden toimialojen tuotteilla oli alle 10 %:n osuus. Tämä toimialajakauma Neuvostoliiton tuonnista Suomesta oli hyvin tyypillinen ja edustaa tavanomaista toimialajakaumaa maiden välisessä kaupassa⁸⁹ vuosina 1956-1960.

⁸⁸ Tiusanen 2009, 32.

⁸⁹ Hirvensalo & Sutela 2017, 166.

CoCom (Coordinating Committee for Multilateral Export Controls) oli järjestö, joka perustettiin kylmänsodan alussa, 1940-luvun lopulla, ja toimi aina vuoteen 1994. Järjestön päämaja oli Pariisissa. Johtavana perustajajamaana oli USA ja järjestöön kuuluivat NATO-maat pois lukien Irlanti.⁹⁰ Järjestön tarkoituksena oli estää nk. strategisten tuotteiden vienti Neuvostoliittoon ja sen liittolaismaihin. Järjestö piti yllä listoja strategisista tuotteista, joita järjestön jäsenet eivät saaneet viedä Neuvostoliittoon ja sen liittolaisille. Suomi ei kuulunut CoComin järjestelmään, koska ei ollut Naton jäsen. Näin ollen Suomi pystyi viemään Neuvostoliittoon tuotteita, jotka kuuluivat CoComin strategisten tuotteiden listoille. Tällaisia tuotteita olivat alukset, sähkötekniset tuotteet ja kupari.⁹¹ Vuonna 1956 tällaisia tuotteita Suomen viennistä oli yli 25 %⁹². Vuonna 1958 kontrahoiduista vientituotteista noin kolmannes oli CoComin määrittelyn mukaan strategisia tuotteita, joita ei muualta maailmasta olisi ollut helposti saatavilla⁹³.

Alukset olivat Suomen tärkein vientituote Neuvostoliittoon. Neuvostoliiton omien telakoiden kapasiteetti oli tuolloin varattu laajamittaisen sukellusvenehjelman toteuttamiseen⁹⁴. Neuvostoliitto olisi joutunut supistamaan kilpavarusteluun kuuluvaa sukellusvenehjelmaa, jos se olisi itse halunnut valmistaa aluksia, joita Suomesta tuotiin.

Yöpakkaskriisistä johtuen Neuvostoliitolla oli monia riskejä huomioitavana pohtiessaan, toteuttaako uhkauksensa lopettaa kauppa Suomen kanssa.

Kun tarkastellaan bilateraalista kauppaa kysynnän ja tarjonnan kannalta, oli jo sopimuksen tekohetkellä osoittautunut, että Neuvostoliitto ei pystynyt myymään sellaisia tuotteita tarpeeksi, mitä suomalaiset olisivat halunneet, jotta kauppa olisi tasapainossa runkosopimuksen edellyttämällä tavalla.

---

⁹⁰ Hirvensalo & Sutela 2017, 166.

⁹¹ Hirvensalo & Sutela 2017, 166.

⁹² Hirvensalo & Sutela 2017, 167

⁹³ Hirvensalo & Sutela 2017, 166.

⁹⁴ Kuisma 2015, 266.

Tästä syystä luotiin sopimustekninen rakenne, joka mahdollisti kolmikantajärjestelyt, joiden perusteella tuonti Neuvostoliittoa lähellä olevista maista luettiin tuonniksi Neuvostoliitosta. Bilateraalisen kaupan tasapaino oli tärkeä, jotta mm. ei olisi jouduttu käyttämään vaihdettavia valuuttoja. Kolmannet maat ja Neuvostoliitto sopivat keskenään, miten nämä erät hyvitetiin niiden ja Neuvostoliiton välillä. Kolmansien maiden erät eivät olleet merkityksettä, vaan noin 20 % Neuvostoliiton viennistä Suomeen.⁹⁵ Tämä kolmansien maiden sopimusperäinen vienti Suomeen oli pääasiallisesti öljytuotteita Romaniasta ja kivihiiltä Puolasta.

Tilannetta voidaan tarkastella Kontrahointitilannepöytäkirjan perusteella, jossa selvitetään, kuinka paljon vuoden 1958 kaupasta oli lopullisesti käytännössä sovittu eli kontrahoitu 24.1.1958 mennessä. Pöytäkirjan mukaan sovittua 595 miljoonan ruplan viennistä oli kontrahoitu 489 miljoonaa ruplaa eli 84 %, kun taas suorasta tuonnista Neuvostoliitosta, joka oli tarkoitus olla 518 miljoonaa ruplaa, oli kontrahoitu vain 274 miljoonaa ruplaa eli 52 %⁹⁶. Tämä käytännön tilanne kuvaa vahvaa kysyntää Neuvostoliitosta ja vaikeutta saada suomalaiset ostajat innostumaan neuvostoliittolaisten tuotteista.

Kauppaneuvotteluista tehdyistä pöytäkirjoista ilmenee usein, että Suomi ei ostanut tarpeeksi Neuvostoliitosta⁹⁷. Neuvostoliittolaiset painostivat suomalaisia ostamaan, jopa esimerkein, missä neuvostoliittolaiset ovat ostaneet hyödykkeitä, joita he eivät heti suoranaisesti olisi tarvinneet. Suomalaiset argumentoivat, että Suomessa on erilainen yhteiskuntajärjestelmä, jossa yritykset tekevät ostopäätöksensä omista lähtökohdistaan. Valtio saattoi tehdä ostopäätöksiä vain sen puitteissa, mitä varmuusvarastot edellyttivät. Tätä tilannetta kuvaa hyvin kauppa- ja teollisuusministerin apulaisosastopäällikkö Antti Rislakin 27.1.1958 laatiman pöytäkirjan loppukaneetti koskien Neuvostoliiton tuontia:

---

⁹⁵KA: Kauppa- ja teollisuusministeriön arkisto, H:da:14 Neuvostoliiton kauppa 1958-1959. Johtavat virkamiehet / os.pääl. Hentilä / Kauppaosasto.

⁹⁶ Ulkoministeriön arkisto: Signum 58B1 Ulkomaankauppa ja Ulkomaankauppapolitiikka. (Kotelo 120).

⁹⁷KA: Kauppa- ja teollisuusministeriön arkisto, H:da:14 Neuvostoliiton kauppa 1958-1959. Johtavat virkamiehet / os.pääl. Hentilä / Kauppaosasto.

”Toisaalta on todettava, että Neuvostoliiton kaupan balansointi saattaa muista syistä aiheuttaa kulu-
vana vuonna vaikeuksia, varsinkin kun Suomen markkinat ovat jo täysin kyllästetyt niillä tavaroilla,
joita Neuvostoliitto on voinut tänne toimittaa.”⁹⁸

Tämän perusteella on helppo todeta, että kysyntä suomalaisista hyödykkeistä oli selvästi suurempaa
Neuvostoliitossa, kuin neuvostoliittolaisten hyödykkeiden kysyntä Suomessa. Tästä voi päätellä ky-
synnän ja tarjonnan näkökulmasta, että bilateraalisen kaupan tason määritti kysyntä Suomesta, kun
maiden kesken kauppa tuli olla tasapainossa pitkällä aikavälillä.⁹⁹

Neuvostoliiton oli otettava huomioon myös muita seikkoja yöpakkaskriisin aikana. Maan sopimus- ja
suunnittelujärjestelmä oli jäykkä. Perussuunnittelu oli periodisoitu viisivuotisjaksoihin, joihin oli so-
peutettu Suomen kanssa tehdyt bilateraaliset viisivuotisrunkosopimukset. Varmasti olisi ollut haas-
teellista korvata tuotteita, jotka olisivat jääneet saamatta, jos sopimussuhde Suomen kanssa olisi kat-
kennut. Toinen huomioitava lisätekijä Neuvostoliiton päätöksenteossa oli varmasti se, että vuonna
1957 Suomi devalvoi Suomen markan 39 %:lla ja samalla suurin osa Suomen länsikaupasta vapautui.
Devalvaatio paransi merkittävästi Suomen kansainvälistä kilpailukykyä ja kaupan vapautuminen toi
myös vaihtoehtoja niiden tuotteiden viennille, jotka nyt menivät Neuvostoliittoon.

3.1.3 Neuvostoliiton kanta ja ymmärrys bilateraalisen kaupan tilasta

Tutkimuksessani ei ole käytettävissä neuvostoliittolaisia alkuperäislähteitä, jotka koskevat yöpakkas-
kriisin taloudellisia tekijöitä ja näkökulmia. Ainoa kosketuspinta, josta on alkuperäislähteitä, on Neu-
vostoliiton lähetystön kaupallisen edustuston edustajien sekä puunjalostusteollisuuden johtajien ja
puunjalostusteollisuuden myyntikonttoreiden johdon väliset neuvottelut. Näissä neuvotteluissa ilme-

---

⁹⁸ KA: Kauppa- ja teollisuusministeriön arkisto: H:da:14 Neuvostoliiton kauppa 1958-1959. Johtavat virkamie-
het / os.pääl. Hentilä / Kauppaosasto.

⁹⁹ KA: Kauppa- ja teollisuusministeriön arkisto: H:da:14 Neuvostoliiton kauppa 1958-1959. Johtavat virkamie-
het / os.pääl. Hentilä / Kauppaosasto.

nee, että Neuvostoliitto oli huolissaan, kun Suomi oli siirtynyt länsikaupassa vapaakauppaan. Pienensivätkö Suomen ostot Neuvostoliitosta merkittävästi? Neuvostoliitto suunnitelmataloutena saattoi sitoutua vain pitkäaikaisiin sopimuksiin. Toinen huolen aihe oli, miten jo olemassa oleva kaupan tasapainottomuuden tila ratkaistaan. Lisäostoehdotus oli, että Suomen teollisuus ostaisi lisää kivihiiltä Neuvostoliitosta. Kaupan hidastaminen tai supistaminen olisi tullut kohdistumaan puunjalostusteollisuuden tuotteisiin eikä metalliteollisuuden tuotteisiin, joissa Neuvostoliiton viranomaisten mukaan oli pitempiaikaisemmat sopimusrakenteet.¹⁰⁰

Puunjalostusteollisuuden ja Neuvostoliiton lähetystön kaupallisen edustuston virkamiesten neuvottelujen sisältö vahvistaa käsitystä, että bilateraalisen kaupan lopettaminen Suomen kanssa oli Neuvostoliitolle kriittinen kysymys. Suomesta viedyt metalliteollisuuden tuotteet (alukset ja kaapelit) olivat erittäin tärkeitä Neuvostoliitolle johtuen siitä, että ne kuuluivat CoCom-vientikieltolistalle.

Suunnitelmatalousyhteiskunnan oli vaikea sopeutua nopeisiin muutoksiin. Talouden kannalta Neuvostoliitolla olisi siis ollut vaikeaa toteuttaa uhkauksia lopettaa tai merkittävästi supistaa taloussuhteita Suomen kanssa, koska toimenpiteellä olisi ollut moninaisia seuraamuksia, joihin olisi ollut vaikea varautua.

3.1.4 Bilateraalinen kauppa ja kansantalous Suomessa

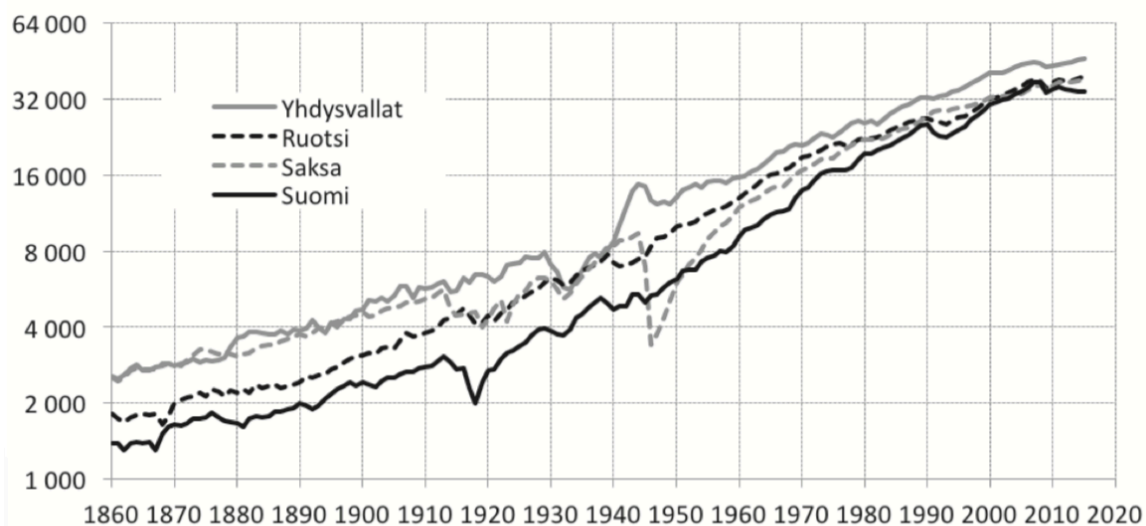
Tarkasteltaessa Suomen talouskasvun syitä ja lähteitä voidaan ne jakaa kahteen kokonaisuuteen: tehtyihin tunteihin eli työnmäärään ja sen tuottavuuteen. Työnmäärä ei voi kasvaa rajattomasti. Sen sijaan työn tuottavuudella ei ole käsitteellistä kattoa¹⁰¹. Bruttokansantuotteen kasvu tulee tuotteiden ja palvelujen laadun ja määrän kasvusta. Tuottavuuden kasvulle on kolme keskeistä lähdettä:

---

¹⁰⁰ ELKA: Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliiton hallituksen työvaliokunnan kokoukset 28.3.1958, 29.8.1958, 10.10.1958 ja 3.12.1958: Muistiot 20.3.1958 ja 12.7.1958.

¹⁰¹ Pohjola 2017, 269.

henkinen pääoma, kiinteä pääoma ja ideat eli teknologia. Vuotuinen elintason kasvu Suomessa vuosina 1860-2015 oli keskimäärin 2,1 %¹⁰². Tästä kasvusta 66 % tuli uusista ideoista, 29 % henkisestä pääomasta ja vain 5 % kiinteästä pääomasta. Tämä kasvun teoria perustuu Robert M. Solowin 1950-luvulla kehittämään ja yleisesti hyväksytyyn ajatteluun¹⁰³. Tämä on tärkeää ymmärtää, kun analysoidaan ja pohditaan riskejä, mitkä ovat syntyneet ulkomaan kaupasta kahden valtion välillä ja kun pyritään löytämään ratkaisuja syntyneisiin kriiseihin.

Kuvio 1. Bruttokansantuote asukasta kohden vuosina 1860-2015 (euroa viitevuoden 2010 hinnoin, ostovoimakorjattu). Lähde: Kansalliset tilastokeskukset, The Maddison Project ja OECD.Stat.

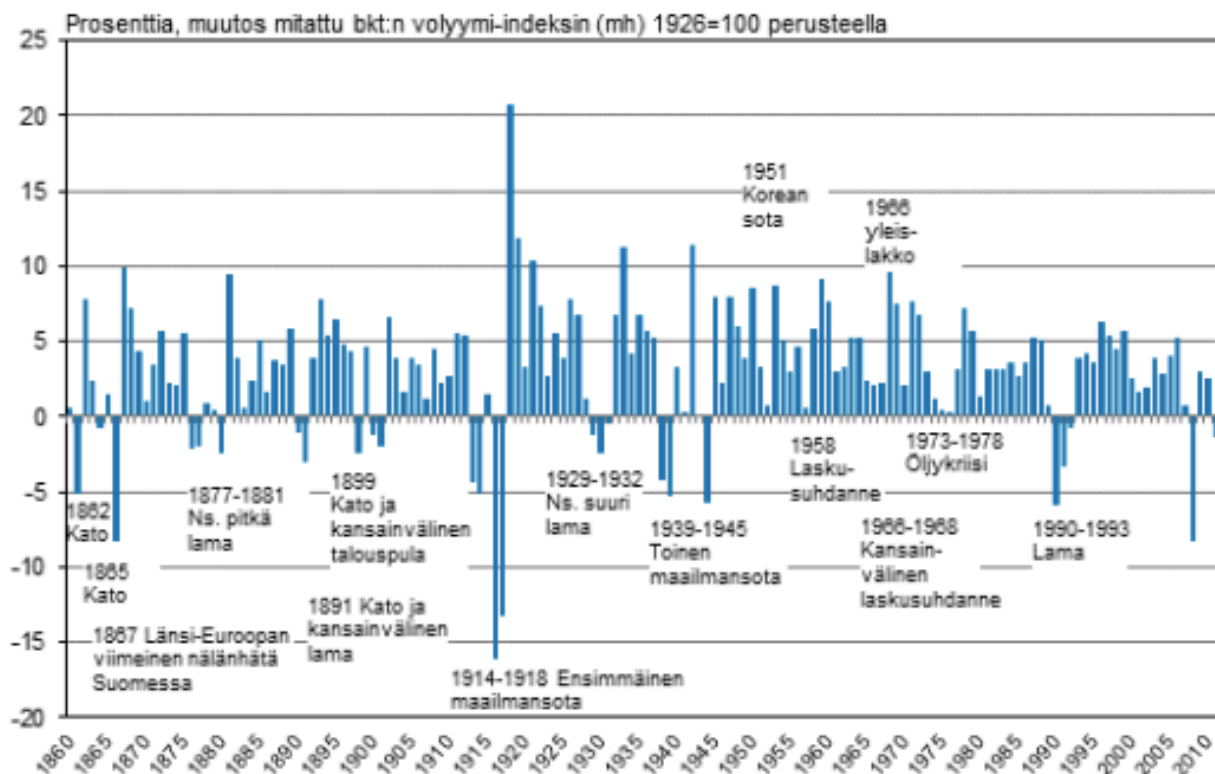
Suomessa kansantalouden kasvu on ollut nopeinta 1900-luvun loppupuolella, etenkin 1950-luvulta lähtien¹⁰⁴. Yöpakkaskriisin ajankohta osui juuri Suomen kansantalouden nopeimpaan kasvuvaiheeseen, jolloin taloudellisten negatiivisten impulssien kestävyys oli parhaimmillaan.

¹⁰² Pohjola 2017, 260.

¹⁰³ Pohjola 2017, 277.

¹⁰⁴ Pohjola 2017, 266.

Kuvio 2. Bruttokansantuotteen vuotuiset muutokset. Lähde: Tilastokeskus.

Tarkasteltaessa Suomen kansantalouden vuotuisia muutoksia vuosina 1860-2010 voidaan todeta, että talous heilahteli koko tämän periodin aikana (Kuvio 2). Kansantalouden vuotuiset muutokset ovat myös olleet merkittäviä nopeiden kasvuperiodien aikana. Analysoitaessa mihin tarkasti yöpakkaskriisistä syntynyt uhka Neuvostoliiton bilateraalisesta kaupan loppumiseen ajoittuu, niin se olisi ajoittunut vuoteen 1959 ja muutama vuoteen. Tämä aika oli poikkeuksellisen vahvaa nousukautta, kun bruttokansantuotteen kasvu oli 5-10 %. Tästä kansantalouden kehityksen tarkastelusta voi tehdä johtopäätöksen, että Neuvostoliiton bilateraalisesta kaupan potentiaalinen negatiivinen impulssi Suomen taloudelle olisi osunut vahvan kokonaiskasvun periodille ja vielä erityisen vahvan kasvun vuosiin, joka olisi pehmentänyt negatiivista impulssia idästä.

Suomessa tehtiin merkittävä 39 prosentin devalvaatio syyskuussa 1957 ja lokakuun alusta suurin osa länsikaupasta oli vapautettu¹⁰⁵. Kansainvälinen taloustilanne oli odotettua huonompi, joka vaikutti viennin kehitykseen¹⁰⁶. Suomen talous alkoi elpyä vuoden 1958 viimeisinä kuukausina, joka otettiin huomioon budjettia laadittaessa vuodelle 1959¹⁰⁷. Tulo- ja menoarvioesityksessä vuodelle 1959 Suomen reaali kasvu arvioitiin suhteellisen vähäiseksi¹⁰⁸.

Pienellä maalla on yksi talouskasvun strategia: hyödyntää maailmantalouden muutosvoimat ja sen toteuttaminen onnistuu jatkuvalla koulutuksella, tutkimuksella ja kehittämisellä¹⁰⁹. Perusasioiden ja edellytysten ollessa kunnossa kansantalouden kasvuun ja kilpailukykyyn voidaan vaikuttaa finanssi-, raha- ja kauppapolitiikalla. Ennen yöpakkaskriisiä kauppapolitiisena toimenpiteenä oli länsikaupan vapautuminen ja rahapolitiisena toimenpiteenä Suomen markan ulkoisen arvon heikentäminen. Yöpakkaskriisin aikana ei ollut tietoa siitä, että tulevana vuosina reaalityalouden kasvu tulisi olemaan poikkeuksellisen vahvaa. Tuolloin oli vain toive ja käsitys siitä, että devalvaatio ja länsikaupan vapautuminen vauhdittaisivat Suomen kansantalouden kasvua.

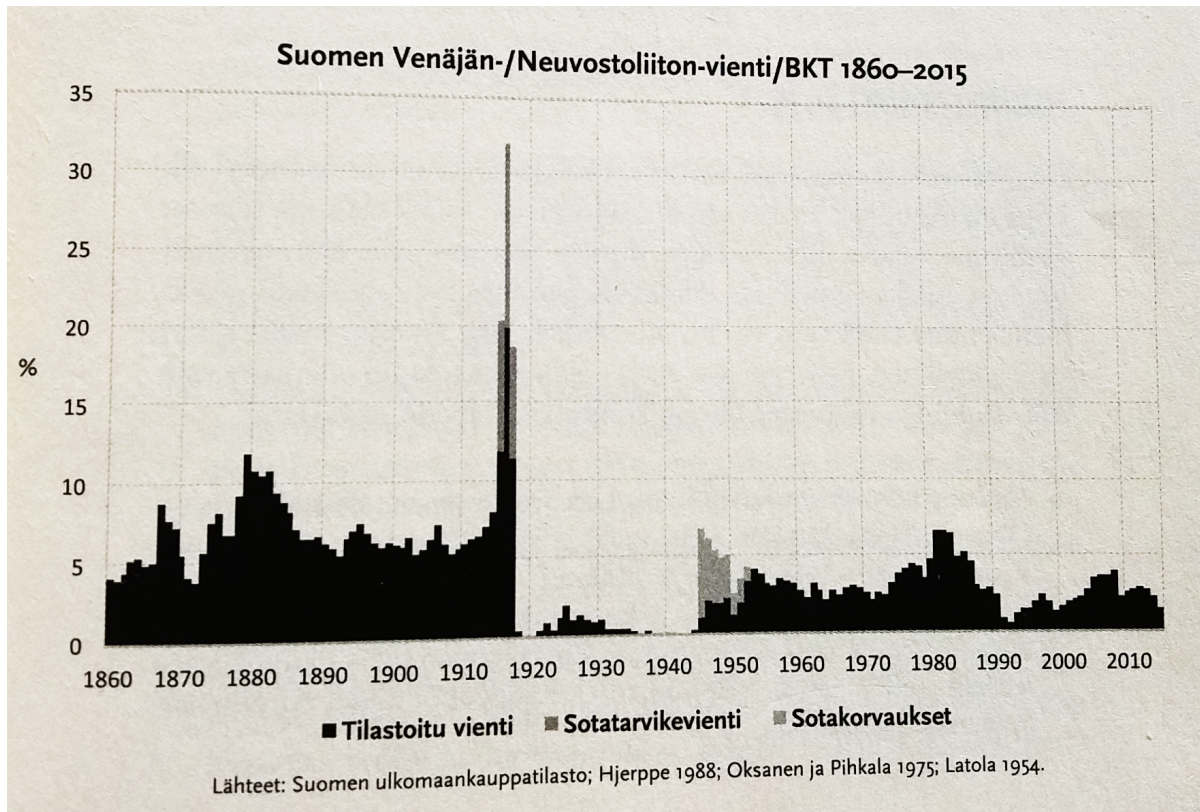
¹⁰⁵ Bank of Finland Monthly Bulletin, January 1958.

¹⁰⁶ Bank of Finland Monthly Bulletin, August 1958.

¹⁰⁷ KA: Päiviö Hetemäen arkisto / Puheita ja muita käsikirjoituksia 1957-1960 / Puhe eduskunnan budjettikäsittelyssä 12.1.1959.

¹⁰⁸ KA: Valtioneuvoston pöytäkirja 30.9.1958 / Hallituksen esitys eduskunnalle valtion tulo- ja menoarvioksi vuodelle 1959.

¹⁰⁹ Pohjola 2017, 289.

Kuvio 3. Suomen Venäjän-/Neuvostoliiton-vienti/BKT 1860-2015. Lähde: Hirvensalo & Sutela 2017, 405.

Kuviossa 3 esitetään Suomen Venäjän-/Neuvostoliiton-vienti verrattuna Suomen bruttokansantuotteeseen. Tilaston mukaan Neuvostoliiton viennin merkitys Suomen bruttokansantuotteelle noina vuosina oli noin reilut 2 %.

Yhteenvetona voi todeta, että jos bilateraalinen kauppa olisi loppunut yöpakkaskriisin seurauksena, se olisi ajoittunut mahdollisimman suotuisaan aikaan Suomen kansantalouden näkökulmasta, koska Suomessa elettiin historiallisesti vahvan kasvun aikaa. Bilateraalisen kaupan loppuminen olisi varmasti tuonut vaikeuksia, mutta ei missään nimessä ylitsepääsemättömiä haasteita. Bilateraalisen kaupan loppuminen olisi merkinnyt noin reilun 2 % bruttokansantuotteen menetystä. Tämä olisi ollut saman suuruinen kuin taloudelliset menetykset vuoden 1956 yleislakosta¹¹⁰.

¹¹⁰ Fagerholm 1977, 276.

Tässä luvussa on tarkasteltu bilateraalisien kaupan päättymisen bruttovaikutusta. Tässä ei ole huomioitu, mitä osia ja kuinka paljon olisi viennistä ollut mahdollista myydä muualle eikä myöskään miten, jotta nettovaikutus olisi ollut pienempi.

Kuinka paljon pienempi olisi nettovaikutus saattanut olla? Tätä käsitellään seuraavissa luvuissa, joissa selvitetään kokonaisarviota yöpakkaskriisistä syntyneestä taloudellisesta riskistä.

4. Teollisuuden toiminta yöpakkaskriisin aikana

Suomen vienti Neuvostoliittoon 1950-luvun lopulla oli hyvin keskittynyttä eritoten kahteen toimialaan, metalliteollisuuteen ja puunjalostusteollisuuteen. Yöpakkaskriisin vuonna 1958 Suomen vienti koostui 49 % metalliteollisuuden tuotteista ja 43 % puunjalostustuotteista.¹¹¹ Tässä tutkimuksessa poissuljetaan muut toimialat, koska niiden merkitys viennistä Neuvostoliittoon oli alle 10 % ja täten merkityksettömiä kokonaisuuden kannalta.

Yöpakkaskriisin aikana kaupalliset suhteet jäädytettiin siltä osin, että uusia kauppasopimuksia ei sovittu eikä myöskään päätetty uusista toimituksista. Jo sovittujen kauppojen toimituksia hidastettiin samoin kuin myös maksuja. Kaupallisia suhteita maiden välillä ei kuitenkaan katkaistu. Hyvin kiinteät kontaktit, kaupalliset ja tekniset neuvottelut sekä vierailut molempiin maihin jatkuivat normaaliin tapaan.¹¹²

Selvästi oli sellainen tilanne, että vaikka Neuvostoliitto painosti Suomea taloudellisesti päästäkseen poliittisiin tavoitteisiinsa, se jätti oven auki niin, että vaivatta päästäisiin tarvittaessa normaaleihin kaupallisiin toimiin.

4.1 Suomen puunjalostusteollisuus

Suomen puunjalostusteollisuus on ollut vientiala, jonka tuotteista suurin osa on kautta historian mennyt myyntiin ulkomailla. Ala on tottunut globaalista taloudesta ja maailman poliittisista tilan-

---

¹¹¹ KA: Kauppa- ja teollisuusministeriön arkisto: H:da:14 Neuvostoliiton kauppa 1958-1959. Johtavat virkamiehet / os.pääl. Hentilä / Kauppaosasto.

¹¹² Urho Kekkosen arkisto: Vuosikirja 1958. Suurlähettiläs Eero A. Wuoren muistio. Suomen teollisuuden edustajien kaupalliset ja tekniset neuvottelut sekä vierailut Neuvostoliitossa 1.9.1958-15.10.1958; ELKA: Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliitto. Hallituksen työvaliokunnan pöytäkirjat 29.8.1958, 10.10.1958 ja 3.12.1958.

teista johtuviin muutoksiin, joita sen itse on ollut vaikea ennakoida ja hallita muuten, kuin riskienhallinnollisin keinoin. Riskienhallinnolliset keinot ovat olleet muun muassa, että ei olla liikaa riippuvainen yhdestä asiakkaasta, maasta, valuutasta, tuotteesta, raaka-ainetoimittajasta tai laitetoimittajasta ja lisäksi omat tuotantolaitokset ovat ajanmukaisia, luototus pitkäjänteistä ja tuotteet kilpailukykyisiä kansainvälisillä markkinoilla. Tulee myös tuntea asiakaskunnan taustat ja motiivit. Puunjalostusteollisuudella oli ennestään pitkältä aikaväliltä kokemuksia Venäjän/Neuvostoliiton kaupan nopeista kysyntämuutoksista. Ensimmäisen maailmansodan aikana Suomen viennistä meni 95 % Venäjälle, josta oli puolet paperiteollisuuden tuotteita. Paperiteollisuuden yhteistyöllä ja kartellien avulla valloitetut Venäjän markkinat sortuivat ja hävisivät täydellisesti Venäjän vallankumouksen myötä.¹¹³

Neuvostoliiton tapauksessa puunjalostusteollisuus näytti ymmärtäneen riskienhallinnolliset puitteet ja heillä oli kokemusta neuvostoliittolaisesta tavasta toimia. Toisen maailmansodan jälkeisinä ensimmäisinä vuosina vietiin merkittävä määrä valmiita puutaloja Neuvostoliittoon ja niiden vienti tyssäsi täysin 1950-luvun alussa, kun Neuvostoliitto oli saanut valmiiksi ja toimintaan oman puutalotuotantonsa¹¹⁴.

Neuvostoliitto noudatti Leninin periaatetta, että ulkomaankauppa on ulkopoliittinen ase¹¹⁵. Puunjalostusteollisuus mielsi Neuvostoliiton yhdeksi asiakkaaksi ja viennin sinne tuli olla alle neljänneksen¹¹⁶ koko alan kokonaisviennistä. Vienti Neuvostoliittoon myös pyrittiin pitämään toisaalta sen kokoisena, että kriisin sattuessa tuotteet voitiin viedä muualle. Puunjalostusteollisuus oli myös tietoinen Leninin teesistä ja otti toiminnassaan huomioon tästä aiheutuvan poliittisen riskin, vaikka sitä ei tietoisesti julkisuuteen tuotukaan.¹¹⁷ Yöpakkaskriisin alkaessa selluloosan viennistä 14 % ja paperin

---

¹¹³ Siltala 2018, 18-19.

¹¹⁴ Jensen-Eriksen 2007, 149 ja 155; Hirvensalo & Sutela 2017, 150.

¹¹⁵ Koulumies 2016, 39.

¹¹⁶ Jensen-Eriksen 2007, 146; Siltala 2018, 239.

¹¹⁷ Jensen-Eriksen 2007, 148; Siltala 2018, 239.

ja kartongin viennistä 18 % meni Itä-Eurooppaan tarkoittaen Neuvostoliittoa ja sen satelliittivaltioita¹¹⁸.

Puunjalostusteollisuus toimialana käsitteli yhtenäisesti suhtautumista yöpakkaskriisiin. Toimialan linjaus oli hyvin selvä ja yksimielinen. Ala tai sen edustajat yksittäin eivät osallistuneet yleispoliittiseen keskusteluun. Puunjalostusteollisuuden julkisuuspolitiikkaa käsiteltiin alan yhteisissä kokouksissa ja päätettiin, että ei anneta mitään tietoa julkisuuteen Neuvostoliiton kauppaneuvottelujen hälyttävästä tilanteesta.¹¹⁹

Neuvostoliiton kauppaneuvottelijat olivat tuoneet esille puunjalostusteollisuuden edustajille, että jos maiden välisessä kaupassa tulee pienennyksiä, ne tulisivat kohdistumaan ensin puunjalostusteollisuuden tuotteisiin. Metalliteollisuuden tuotteisiin ei tultaisi kohdistamaan supistuksia. Puunjalostusteollisuus pohti, miten suhtautua tilanteeseen. Ala päätyi siihen, että ei pyrkisi toiminnallaan siihen, että molempia päävientialoja Neuvostoliittoon pyrittäisiin vähentämään tasapuolisesti. Perusteluna oli, että ei ärsytettäisi tilannetta eikä synnytetäisi turhia ristiriitoja.¹²⁰

Neuvostoliiton lähetystön kaupallisen edustuston virkailijat kävivät säännöllisiä neuvotteluja puunjalostusteollisuuden edustajien kanssa, yksittäisten yhtiöiden johtajien kanssa tai useampien alan edustajien kanssa ryhmänä¹²¹. Näistä kokouksista raportoitiiin Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliiton hallituksen työvaliokunnalle ja yhdessä alan piirissä pyrittiin löytämään ratkaisuja Neuvostoliiton kaupallisten edustajien huoliin. Neuvostoliitolla oli kaksi huolen aihetta: bilateraalisen kaupan tasapainottomuus ja länsikaupan vapautuminen. Puunjalostusteollisuus omalta osaltaan pyrki ratkaisemaan kaupan tasapainottomuutta. Ala oli valmis osallistumaan järjestelyihin, joissa puunjalostuste-

---

¹¹⁸ Bank of Finland Monthly Bulletin, December 1958.

¹¹⁹ ELKA: Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliitto: Hallituksen työvaliokunnan pöytäkirja 3.12.1958.

¹²⁰ ELKA: Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliitto: Hallituksen työvaliokunnan pöytäkirja 10.10.1958.

¹²¹ ELKA: Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliitto: Hallituksen työvaliokunnan pöytäkirjat 23.3.1958, 25.4.1958, 29.8.1958, 10.10.1958, 3.12.1958, 19.12.1958. Muistiot 20.3.1958 ja 12.7.1958.

ollisuuden tuotteista perittäisiin 2 % :n vientimaksu ja saaduilla tuloilla ostettaisiin neuvostoliittolaisia tuotteita ja markkinoitaisiin tuontia Neuvostoliitosta. Puunjalostusteollisuus pyrki aktiivisesti myös tyydyttämään osan energiatarpeestaan neuvostoliittolaisella kivihieillä.¹²²

Länsikaupan vapautuminen huoletti neuvostoliittolaisia, koska Neuvostoliitto ei suunnitelmataloutena voinut sopeutua vapaakaupan nopeaan rytmiiin. Neuvostoliiton edustajien kanssa käydyissä neuvotteluissa puunjalostusteollisuuden edustajat selvästi ilmaisivat halunsa jatkaa liikesuhdetta, eikä nähnyt mitään vaikeutta pitkäjänteisessä sopimusrakenteessa. Puunjalostusteollisuuden alan pöytäkirjoista epäsuorasti ilmenee myös, että pitkäjänteinen sopimuskauppa ei ollut mikään ongelma, kun sitä ei ongelmaksi oltu missään kirjattu.

Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliitto laati tutkimuksen ja muistion siitä, millä edellytyksin ja keinoin alan idänvienti oli mahdollista siirtää muille markkinoille. Muistion laatija oli J. O. Söderhjelm¹²³, joka oli Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliiton asiamies. Oli aivan luonnollista, että hyvin johdettu ala tekee tämän tyyppisen analyysin, kun riskinä on selvästi viennin mahdollinen tyrehtyminen yleispoliittisista tai kaupan tasapainottomuudesta johtuvista syistä. Puunjalostusteollisuus toimi yhtenäisesti kriisissä (kokemustahan oli aiemmin yhteisistä myyntikonttoreista ja kartelleista) ja pyrki ratkaisemaan positiivisesti vastuualueelleen kuuluvan kaupan tasapainottomuustilanteen. Kuitenkin alalla oli valmiudet ja vaihtoehdot tuotteilleen, jos vienti Neuvostoliittoon ja muihin itäblokin maihin olisi loppunut. Puunjalostusteollisuus näytti ymmärtäneen roolinsa yöpakkaskriisissä ja oli toiminnassaan ajan tasalla.

Yöpakkaskriisi vuonna 1958 sattui keskelle kylmää sota, jolloin maailma oli kaksinapainen, Neuvostoliitto – Yhdysvallat. Yöpakkaskriisin aikana Yhdysvallat suunnitteli ja neuvotteli positiivisista taloudellisista toimenpiteistä Suomelle. Puunjalostusteollisuuden osalta tuki olisi ollut lainojen muodossa

---

¹²² ELKA: Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliitto: Hallituksen työvaliokunnan pöytäkirjat 23.3.1958, 25.4.1958, 29.8.1958, 10.10.1958, 3.12.1958, 19.12.1958. Muistiot 20.3.1958 ja 12.7.1958.

¹²³ Kansallisbiografia: Söderhjelm, Johan Otto 1898-1985, oikeustieteen tohtori, puolue RKP. Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliiton asiamies 20 vuotta, pitkäaikainen eduskunnan jäsen, kuudesti oikeusministerinä 1939-1966. Suomen ja Neuvostoliiton rauhasopimusneuvottelukunnan jäsen 1940, 1944 ja 1948.

investointeihin Suomen Pankin kautta¹²⁴. Lainan antajana olisi ollut IBRD-pankki (Kansainvälinen uudelleenrakennus ja kehityspankki). Metsäteollisuudelle tarkoitetut lainat eivät kohdistuneet suoraan mahdolliseen akuuttiin kysynnän muutokseen vaan pitkäaikaiseen alan kapasiteetin nostoon. Amerikkalainen osapuoli oli tietoinen Suomen yöpakkaskriisistä ja huomioi sen.

Vaikka uhkana oli, että Neuvostoliitto olisi lopettanut ostonsa Suomen puunjalostusteollisuudelta, olisi alalla ollut mahdollista löytää korvaavat markkinat länsimaista J. O. Söderhjelmin muistion perusteella, joka käsitteli vaihtoehtoisia markkinoita puunjalostusteollisuuden viennille Neuvostoliittoon. Puunjalostusteollisuuden osuus Suomen kokonaisviennistä Neuvostoliittoon oli reilut 40 %. Neuvostoliiton viennin kokonaisvaikutus kansantalouteen tuolloin vuonna 1958 oli noin 2 %. Kun ottaa huomioon puunjalostusteollisuuden korvattavuusmahdollisuudet, olisi Neuvostoliiton kaupan loppuminen vaikuttanut Suomen kansantalouteen mekaanisesti laskettuna hieman yli 1 prosentin.

4.2 Puunjalostusteollisuuden suhtautuminen Neuvostoliiton kauppaan

Markku Kuisman analyysi ja tulkinta puunjalostusteollisuuden suhtautumisesta Neuvostoliittoon on, että ala olisi ollut valmis unohtamaan vaikka koko idänviennin länsiviennin sujuvuuden turvaamiseksi¹²⁵. Pyrin osoittamaan tässä, että Markku Kuisman tulkinta puunjalostusteollisuuden suhtautumisesta Neuvostoliiton vientiin ei ole ehkä ihan oikea perustuen olemassa olevaan lähdeaineistoon. Kuisman näkemys perustuu J. O. Söderhjelmin tekemään muistion yhteenveto-osaan: ”Suomen puunjalostusteollisuus on melkein kokonaisuudessa rakennettu silmällä pitäen muita, kuin itäisiä markkinoita. Kaikki nämä olosuhteet huomioon ottaen, joita Neuvostoliiton poisjääminen luo Suomen puunjalostusteollisuudelle, ovat määrältään rajoitettuja.”¹²⁶ Eli Kuisma viittaa vain yhteenveto-osaan eikä koko muistioon. Itse muistio kokonaisuudessaan liittyy yöpakkaskriisiin ja antaa tilanteesta erilaisen kuvan. Söderhjelm käsittelee siinä mahdollisuuksia viedä tuotteet länsimaihin, jos

---

¹²⁴ FRU: Dokumentti nro. 185.

¹²⁵ Kuisma 2015, 258

¹²⁶ Ulkoministeriön arkisto: Signum 58B1 Ulkomaankauppa ja Ulkomaankauppapolitiikka. Kotelo 124. J. O. Söderhjelmin muistio 26.1.1959.

Neuvostoliitto olisi toteuttanut uhkauksensa lopettaa puunjalostusteollisuuden tuotteiden tuonnin Suomesta. Söderhjelmin muistion lisäksi on olemassa muuta lähdeaineistoa, josta merkittävin on Suomen Puunjalostusteollisuuden hallituksen työvaliokunnan pöytäkirjat koskien alan tilannetta yöpakkaskriisissä, jotka antavat kokonaiskuvan ja jotka johtavat eri tyyppiseen johtopäätökseen ja tulkintaan, kuin mihin Kuisma on päätenyt.

Neuvostoliiton kaupallisella edustustolla oli huoli kaupan tilasta ja se oli ottanut puunjalostusteollisuuden edustajiin yhteyttä laajalla rintamalla¹²⁷. Huolena oli kaupan tasapainottomuus ja pelko Neuvostoliiton kaupan pienentyminen länsikaupan vapauduttua, koska Neuvostoliitto suunnitelmataloutena ei pystynyt toimimaan yksittäisten kauppajen mukaan vaan pitkäjänteisten kauppasopimusten puitteissa. Viimeksi mainittua huolenaihetta ei puunjalostusteollisuuden edustajan mukaan nähty ongelmana. Työvaliokunnassa seurattiin tilanteen kehittymistä ja todettiin, että kauppa ei ollut vielä tasapainossa ja oltiin toiveikkaita lisäkivihiilen ostoista¹²⁸.

Pitkin kevättä ja syksyä 1958 sekä alkuvuonna 1959 pohdittiin Neuvostoliiton kaupan tasapainottomuutta ja eri tyyppisiä luovia ratkaisuja. Tilanne todella otettiin vakavasti. Puunjalostusteollisuus teki linjauksen, että metalliteollisuutta ei sotketa tähän ja ala ei kommentoisi tai puuttuisi yleispoliittiseen tilanteeseen¹²⁹. Yksi ratkaisumalliehdotus tuonnin lisäämiseksi Neuvostoliitosta oli, että viennistä Neuvostoliittoon perittäisiin 2 % vientimaksu, jolla ostettaisiin tavaraa Neuvostoliitosta ja tehtäisiin erillinen tuonninedistämissuunnitelma. Harkittiin myös ehdotusta, että viejät perustaisivat holding-yhtiön, joka ostaisi tarpeellisen määrän tavaraa Neuvostoliitosta taatakseen viennin Neuvostoliitosta. Holding-yhtiö möisi sitten tuotteet edelleen, vaikka tappiolla.¹³⁰

---

¹²⁷ ELKA: Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliitto: Hallituksen työvaliokunnan pöytäkirja 28.3.1958. Muistio 20.3.1958.

¹²⁸ ELKA: Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliitto: Hallituksen työvaliokunnan pöytäkirja 25.4.1958.

¹²⁹ ELKA: Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliitto: Hallituksen työvaliokunnan pöytäkirjat 10.10.1958 ja 3.12.1958.

¹³⁰ ELKA: Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliitto: Hallituksen työvaliokunnan pöytäkirjat 19.12.1958 ja 21.2.1959.

Alan kokouksessa tammikuun alussa vuonna 1959 käsiteltiin muistiota vaihtoehtomarkkinoista idän kaupalle, johtuen yleispoliittisesta ja kauppapoliittisista syistä¹³¹. Puunjalostusteollisuus ei missään nimessä halunnut lopettaa alan vientiä Neuvostoliittoon vaan teetti tutkimuksen, eli edellä mainitun J. O. Söderhjelmin muistion, koska oli selvä uhka viennin loppumisesta Neuvostoliiton tahdosta johtuen. Kyse ei ollut länsiviennin sujuvuudesta vaan Neuvostoliiton uhasta lopettaa suomalaisten pape-riteollisuustuotteiden tuonti. On hyvää liikkeenjohtoa valmistella vaihtoehtosuunnitelma, kun jokin markkina uhkaa syystä tai toisesta tyrehtyä.

Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliiton hallituksen työvaliokunnan jäsenet edustivat alan korkeinta johtoa. Ei ole ilmennyt missään, että kukaan työvaliokunnan jäsenistä olisi aktiivisesti ollut halukas lopettamaan alan tuotteiden vientiä Neuvostoliittoon ideologisista, poliittisista tai kaupallisista syistä. Työvaliokunnan jäseniä olivat mm. Juuso Walden¹³² ja Enso Gutzeitin toimitusjohtaja William Lehtinen¹³³, jotka olivat presidentti Kekkonen kannattajia ja halukkaita kehittämään idänkauppaa¹³⁴. Työvaliokunnassa oli myös Rauma-Repolan toimitusjohtaja Paavo Honkajuuri¹³⁵, joka oli pitkäaikainen Suomalais-Neuvostoliittolaisen kauppakamarin hallituksen puheenjohtaja ja jolla oli neuvostoliittolaisten kanssa molemminpuolinen luottamus.

---

¹³¹ ELKA: Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliitto: Hallituksen työvaliokunnan pöytäkirja 11.-12.1.1959.

¹³² Walden, Juuso 1907-1972, ekonomi, vuorineuvos 1948. Yhtyneet Paperitehtaat toimitusjohtaja 1940-1969, Suomen Palloliiton puheenjohtaja 1958-1963, presidentti Kekkonen ystävä.

¹³³ Lehtinen, William 1895-1975, metsänhoitaja, vuorineuvos 1946. Enso Gutzeitin toimitusjohtaja 1945-1962, Suomen Olympiakomitean puheenjohtaja 1947-1950.

¹³⁴ Kuisma 2015, 248.

¹³⁵ Honkajuuri, Paavo 1914-2001, diplomi-insinööri, vuorineuvos 1961. Rauma-Repola Oy:n pääjohtaja 1952-1976 ja hallituksen puheenjohtaja 1976-1981. Suomen Jääkiekkoliiton puheenjohtaja 1952-1957, Suomen Golfliiton puheenjohtaja 1967-1981. Suomalais-Neuvostoliittolaisen kauppakamarin pitkäaikainen puheenjohtaja presidentti Kekkonen vastustuksesta huolimatta, Neuvostoliiton tuella.

Riskienhallinnan näkökulmasta kylmän sodan aikana oli viisasta olla kauppasuhteissa sekä idän että lännen kanssa. Puunjalostusteollisuus alana oli määritelty, että Neuvostoliitto oli yksi riski ja puunjalostusteollisuuden vienti ei saanut ylittää neljännesosaa¹³⁶ alan kokonaisviennistä. Silloinen puunjalostusteollisuuden vienti Neuvostoliittoon ei ollut lähelläkään edellä mainittua rajapyykkiä.

Tämän hetken käsillä olevan lähdeaineiston perusteella tulkinta puunjalostusteollisuuden suhtautumiseen vientiin Neuvostoliittoon on, että jos Neuvostoliitto olisi toteuttanut uhkauksensa lopettaa puunjalostustuotteiden tuonnin Suomesta yleispoliittisista tai kauppapoliittisista syistä, olisi näille tuotteille ollut löydettävissä markkinat lännessä jollakin aikaviiveellä, kunhan oltaisiin oltu valmiit tinkimään kannattavuudesta ja muuttamaan tuoterakennetta jonkun verran.¹³⁷

4.3 Suomen metalliteollisuus

Suomen metalliteollisuuden tuotannosta valtaosa eli 75 - 80 % meni tuolloin kotimaahan¹³⁸. Alan menestyksen ja olemassaolon kannalta vienti ei ollut yöpakkaskriisin aikana ratkaisevaa. Metalliteollisuuden vienti meni pääosin Neuvostoliittoon ja oli suurelta osin laivoja ja kaapelia. Länteen metalliteollisuuden tuotteet eivät menneet johtuen hintatason kalleudesta. Tähän oli saatu parannus vuoden 1957 suuren 39 %:n devalvaation kautta, joka luonnollisesti ei ollut ehtinyt yöpakkaskriisin aikana vielä vaikuttaa täydellä teholla.

Metalliteollisuuden järjestöistä saatavilla olevien lähteiden perusteella yöpakkaskriisiä pohdittiin ja käsiteltiin hyvin vähän. Ainoa merkintä tuolta ajalta on Suomen Metalliteollisuuden hallituksen kokouksen pöytäkirja, jossa sivutaan aihetta käsittelemällä kauppa- ja teollisuusministeriön lähettämää

---

¹³⁶ Jensen-Eriksen 2007, 146; Siltala 2018, 239.

¹³⁷ Ulkoministeriön arkisto: Signum 58B1 Ulkomaankauppa ja Ulkomaankauppapolitiikka. Kotelo 124. J.O. Söderhjelmin muistio 26.1.1959.

¹³⁸ Hirvensalo & Sutela 2017, 154.

kirjettä, jossa pyydetään tutkimaan lisäostojen mahdollisuutta Neuvostoliitosta. Hallitus lähetti kirjeen tiedoksi jäsenyhtiöille¹³⁹. Toinen merkintä on alan toimialakertomuksessa kriisin laannuttua, jossa todetaan, että Fagerholmin III hallitus oli paras ajateltavissa oleva hallitus, joka joutui eroamaan syistä, jotka eivät olleet hallituksen omassa vallassa¹⁴⁰.

Neuvostoliitto ei olisi voinut ostaa telakkateollisuuden tuotteita ja kaapeleita muualta lännestä, koska tuotteet olivat CoComin piirissä¹⁴¹. Metsäteollisuuden neuvotteluissa Neuvostoliiton viranomaisten kanssa ilmeni, että ostojen supistukset kohdistuisivat viimeiseksi metalliteollisuuteen. Tietoa mitä todennäköisemmin oli ainakin osalla alan yrityksistä, etenkin monialayrityksillä, joissa oli myös puunjalostusteollisuuden tuotantoa. Telakkateollisuuden vienti olisi ainakin osittain ollut korvattavissa, jos Neuvostoliiton vienti olisi loppunut. Muun muassa valtion tuella olisi voitu uudistaa suomalaista vanhentunutta kauppalaivastoa¹⁴². Suomessa oli suuri pääomapula ja mitä moninaisempia investointitarpeita. Tähän yksittäiseen investointiin, maamme kauppalaivaston uusimiseen, olisi saatu rahoitus Yhdysvalloista¹⁴³. Tämä oli ainoa yhdysvaltalainen taloudellinen tukipäätös, joka olisi pienentänyt suoraan ja heti vientiin kohdistunutta riskiä, jos Neuvostoliiton vienti olisi tyrehtynyt.

Suomen viennistä Neuvostoliittoon 49 % oli metalliteollisuuden tuotteita¹⁴⁴. On hämmästyttävää, että ala ei toiminut yhteisenä ja tehnyt saman tyyppisiä riskianalyyskejä ja skenaarioita, kuin puunjalostusteollisuus. Yöpakkaskriisin jatkuvaa yhteistä neuvonpitoa ja eri tilanteisiin reagointia ei ollut, toisin kuin puunjalostusteollisuudella. Yksi vahva ulostulo julkisuuteen tuli metalliteollisuuden alalta:

---

¹³⁹ ELKA: Suomen Metalliteollisuusyhdistys. Hallituksen pöytäkirja 6.8.1958.

¹⁴⁰ ELKA: Kertomus Suomen Metalliteollisuuden Työnantajaliiton toiminnasta 1958.

¹⁴¹ Hirvensalo & Sutela 2017, 154.

¹⁴² Hirvensalo & Sutela 2017, 154.

¹⁴³ FRU: Dokumentti nro. 197.

¹⁴⁴ KA: Kauppa- ja teollisuusministeriön arkisto: H:da:14 Neuvostoliiton kauppa 1958-1959. Johtavat virkamiehet / os.pääl. Hentilä / Kauppaosasto.

Wärtsilän silloinen pääjohtaja Wilhelm Wahlforss oli sitä mieltä, että valtiovalta on täysin kykenemätön hoitamaan idän kauppaa¹⁴⁵ ja hallitus tuli vaihtaa¹⁴⁶. Tässä mielipiteessä on se paradoksi, että Wahlforssin ja Kekkonen välit olivat katkenneet¹⁴⁷ ja silti lausunto tuki vahvasti Kekkonen päämääriä. Mielipiteen suppeus on siinä, että sen lähtökohta on lyhyen tähtäimen, Wärtsilän laivanrakennusosaston intressi, eikä koko alan etu. On huomioitava, että Wahlforss toimi lausuntoa antaessaan Suomen Teollisuusliiton puheenjohtajana¹⁴⁸, jolloin tämä yleispoliittinen kommentti saatettiin tulkita laajempien tahojen mielipiteeksi.

4.4 Tuonti Neuvostoliitosta

Suomen tuonti Neuvostoliitosta bilateraalisten sopimusten puitteissa oli yli 90 prosenttia raaka-aineita teollisuudelle. Tuonnin korvattavuus muualta ei olisi tuottanut ylitsepääsemättömiä vaikeuksia, jopa ilman kolmansien maiden erityisapua¹⁴⁹. Raaka-ainetuonnin korvaaminen vapailta markkinoilta eri raaka-ainepörssien kautta¹⁵⁰ olisi ollut melko helppoa¹⁵¹. Loppuosa tuonnista oli koneita ja autoja, joita myös olisi ollut helposti saatavilla muualta¹⁵².

---

¹⁴⁵ Keskinen 1987, 206.

¹⁴⁶ Kuisma 2015, 258.

¹⁴⁷ Zilliacus 1984, 305.

¹⁴⁸ Keskinen 1987, 206.

¹⁴⁹ Hirvensalo & Sutela 2017, 154.

¹⁵⁰ "Commodity Market". Wikipedian sivu https://en.wikipedia.org/wiki/Commodity_market#History . Viitattu 22.11.2019;

"Commodity Trading – Chapter 1: History of Commodity Trading". Nasdaqin sivu https://www.nasdaq.com/articles/commodity-trading-chapter-1-history-commodity-trading-2012-02-02_2 . Viitattu 2.11.2019;

"History of Commodities Trading". BeBusinessed sivu <https://bebusinessed.com/history/history-commodities-trading/> . Viitattu 22.11.2019.

¹⁵¹ Suomen Pankin arkisto: Signum E8 järj.no. 45-49, 1.1.1945 – 31.12.1982.

¹⁵² Suomen Pankin arkisto: Signum E8 järj.no. 45-49, 1.1.1945 – 31.12.1982.

Yhdysvallat oli luonut alustavan tukiohjelman korvaamaan mahdollista menetettyä tuontia Neuvostoliitosta. Siihen olisi kuulunut

- a) maataloustuotteet ja niiden rahoitus,
- b) luototus tuotteille, jotka normaalisti tuotiin Neuvostoliitosta, hankittavaksi kolmansista maista,
- c) myyntiluoton luominen amerikkalaisille öljy-yhtiöiden Suomeen myydyille tuotteille sekä
- d) yleinen rajoitettu dollaripohjainen luototus.¹⁵³

Mitä ilmeisemmin tuonti Neuvostoliitosta olisi ollut korvattavissa melko helposti johtuen tuonnin rakenteesta, vuoden 1957 devalvaation aiheuttamasta valuuttavarantotilan helpottumisesta ja Yhdysvaltojen apupaketista, jota Suomi olisi voinut halutessaan hyödyntää.

---

¹⁵³ FRU: Dokumentti 196.

5. Virkamieskunnan ja poliittisen johdon toiminta yöpakkaskriisin aikana

Valtionhallintoon kuuluvat (1) toimeenpanovalta, johon kuuluvat presidentti-instituutio ja maan hallitus, (2) lainsäädäntövalta, joka on eduskunnalla ja (3) tuomiovalta, jota hoitaa tuomioistuimet. Valtionhallinnon osat, jotka olivat osapuolina Neuvostoliiton kanssa bilateraalisisessa kaupassa ja yöpakkaskriisissä, olivat tasavallan presidentti ja maan hallitus, jotka kuuluivat maan poliittiseen johtoon eduskunnan kanssa ja jotka olivat osa maan valtionjohtoa. Nämä kaksi toimintayksikköä olivat myös päättävät toimijat yöpakkaskriisissä.

Presidentillä ja hallituksella oli eri tavoitteet ja päämäärät yöpakkaskriisissä. Presidentti Kekkonen, omista lähtökohdistaan ja valtapyrkimyksistään, pyrki hajottamaan Fagerholmin III hallituksen. Maan hallitus, jolla oli hyvä yleisesti arvostettu hallitusohjelma ja erinomainen henki ja toimintakyky¹⁵⁴, pyrki taasen pysymään vallassa, istumaan koko vaalikauden ja torjumaan ulkoiset paineet ja uhat. Voidaan todeta, että yöpakkaskriisin eri tavoitteiden ja päämäärien raja ei kulkenut valtionrajaa pitkään vaan tasavallan presidentin ja maan hallituksen välillä. Presidentti Kekkonen ja Neuvostoliitto pyrkivät hajottamaan hallituksen omista syistä johtuen ja Fagerholmin III hallitus pyrki pysymään pysytyssä. Näistä edellä esitetyistä syistä johtuen tarkastellaan presidentin ja hallituksen toimintaa erillisinä, kun tarkastellaan, miten bilateraalisen kaupan merkitys oli tunnustettu ja käsitelty yöpakkaskriisin aikana.

Virkamieskunta ja ministeriöt, jotka hoitivat bilateraalista kauppaa käytännön tasolla, olivat kauppa- ja teollisuusministeriö tuonnin osalta, ulkoministeriö viennin osalta ja Moskovan Suomen suurlähettiläs omalta osaltaan sekä Suomen Pankki tilien ja luototuksen osalta. Suomen Pankilla oli tuolloin vastuu kaikista muistakin valuuttamääräisistä lainoituksista.

---

¹⁵⁴ Fagerholm 1977, 321.

5.1 Virkamieskunnan toiminta

Virkamieskunnan tehtävänä oli tukea poliittista johtoa päätöksenteossa ja hoitaa sille osoitetut työt. Neuvostoliiton bilateraalista kaupasta Suomessa vastasi käytännössä kauppa- ja teollisuusministeriön ylijohtaja, joka oli samalla lisenssiviraston johtokunnan puheenjohtaja, ulkoministeriön kauppa-poliittisen osaston päällikkö sekä Suomen Pankin pääjohtaja ja idän kaupasta vastaava johtokunnan jäsen¹⁵⁵. Suomen Pankki vastasi bilateraalisisessa kaupassa tileistä ja luototuksesta. Suomen Pankilla oli tuolloin myös vastuu kaikista valuuttamääräisistä lainoista. Moskovan Suomen suurlähettiläs omalta osaltaan raportoi yöpakkaskriisistä omin tulkinnoin.

Näitä virkoja hoitivat samat henkilöt vuosikausia; he tunsivat toisensa hyvin ja olivat jatkuvasti tekemisissä keskenään¹⁵⁶. Oli myös tehtäväkiertoa kauppa- ja teollisuusministeriön, ulkoministeriön ja Suomen Pankin Neuvostoliiton bilateraalista kaupasta vastaavien osastojen henkilökunnan kesken¹⁵⁷.

Edellä käsiteltyjen Neuvostoliiton bilateraalista kaupasta vastaavien organisaatioiden arkistoissa olevien lähteiden perusteella, koskien myös yöpakkaskriisin aikaa, voidaan todeta, että tiedon jakelu koski säännönmukaisesti kaikkia vastuussa olevia yksiköitä ja samoja dokumentteja löytyy usein kaikista arkistoista. Tämän perusteella voidaan todeta, että virkamieskunnan sisällä asiaan osallistuneilla suomalaisilla virkamiehillä oli sama tieto käytettävissä, lukuun ottamatta yhtä poikkeusta. Poikkeuksena oli tietojen, näkemysten ja tuntemusten vaihto suoraan presidentti Kekkonen ja Suomen Moskovan suurlähettiläs Eero A. Wuoren¹⁵⁸ välillä.¹⁵⁹

---

¹⁵⁵ Hirvensalo & Sutela 2017, 225.

¹⁵⁶ Hirvensalo & Sutela 2017, 225.

¹⁵⁷ Hirvensalo & Sutela 2017, 225.

¹⁵⁸ Wuori, Eero A., 1900-1966. Osallistui Suomen Kommunistisen Puolueen perustamiseen, oli punaisten puolella, toimittaja, SAK:n puheenjohtaja vuonna 1938, osallistui ja tuki ”tammikuun kihlausta”, sopimus STK:n ja SAK:n välillä sotatalvena 1940, ministeri, ulkoasiain hallinnossa 20 vuotta mm. Suomen suurlähettiläänä Moskovassa. Viimeisin työ oli tasavallan presidentin kansliapäällikkönä vuonna 1966. Kansallisbiografia.

¹⁵⁹ Presidentti Urho Kekkonen arkistosäätö: Vuosikirja 1958, kirjeet 331.8.1958, 11.9.1958 ja 23.10.1958, muistiot 2 kpl syksy 1958.

Miten virkamiehet toimivat, minkälainen oli virkamiesten käsitys ja miten he olivat tunnistaneeet bilateraalisen kaupan tilanteen yöpakkaskriisissä? Virkamieskuntaa käsitellään yhteisönä, koska he toimivat yhdessä ja jos eivät, niin informoivat toiminnoistaan toisilleen.

Suomen hallinnon virkamieskunta oli täysin selvillä Suomen kokonaiskansantaloudellisesta tilanteesta yöpakkaskriisin aikana. Vuonna 1958 kansantalouden kokonaistilanteen merkittävimpiä aiheita olivat ulkomaankaupan tilanne ja siinä Neuvostoliiton bilateraalisen kaupan osuus oli 17,5 % koko kaupasta sekä Suomessa tammikuussa 1957 tehdyn merkittävän 39 % devalvaation vaikutusten seuranta mm. länsikauppaan.¹⁶⁰

Virkamiehillä oli seikkaperäinen tietämys yöpakkaskriisin bilateraalisen kaupan kokonaisuudesta ja rakenteesta tuotetasolla, eri vuosien toteutuneista volyymeista, viimeisimmistä solmituista sopimuksista sekä molempien maiden tavoitteista bilateraalisen kaupan suhteen. Heillä oli myös selvä käsitys suurimmasta kaupan silloisesta kipukohdasta, kaupan tasapainottomuudesta, ja he pyrkivät ratkaisemaan sitä talouselämän kanssa. Metsäteollisuus pyrki vakavasti omalta osaltaan tasapainottamaan maiden välistä kauppaa lisäämällä energian hankintaa Neuvostoliitosta. Taasen metalliteollisuus suhtautui virkamiesten toiveisiin osallistua yhteisiin talkoisiin melko vähin toimenpitein¹⁶¹.

Puunjalostusteollisuus oli toimittanut virkamiesten tietoon suunnitelmansa kaupan korvattavuudesta, jos puunjalostustuotteiden kauppa tyrehtyisi joko kauppapoliittisista tai yleispoliittisista syistä.¹⁶²

---

¹⁶⁰ Bank of Finland Monthly Bulletin, April 1958, July 1958, August 1958, December 1958.

KA: Kauppa- ja teollisuusministeriön arkisto: H:da:14 Neuvostoliiton kauppa 1958-1959. Johtavat virkamiehet / os.pääl. Hentilä / Eduskunnan täysistunto 12.1.1959 kd. Wiherheimo.

¹⁶¹ ELKA: Suomen Metalliteollisuusyhdistyksen hallituksen kokous 6.8. 1958.

¹⁶² Ulkoministeriön arkisto: Signum 58B1 Ulkomaankauppa ja ulkomaankauppapolitiikka. Neuvostoliitto. Suomen Pankin arkisto: Signum E8 järj.no. 45-49, 1.1.1945 – 31.12.1982.

KA: Kauppa- ja teollisuusministeriön arkisto: H:da:14 Neuvostoliiton kauppa 1958-1959. Johtavat virkamiehet / os.pääl. Hentilä.

Virkamieskunta osallistui myös Yhdysvalloista tarjotun avun sisällön ja ehtojen neuvotteluun. Neuvottelut, joihin virkamiehet osallistuivat, voidaan määritellä olleen normaalien taloussuhteiden puitteissa oleviksi toiminnoiksi sekä olemassa olleiden kiintiöiden raameissa. Yhdysvallat selvästi ei halunnut, että Suomi vedetään mukaan suurvaltojen eturistiriitihin. Avun sisältö olisi ollut korvaavia raaka-ainetoimituksia ja lainoitusta puunjalostusinvestoinneille, hyvin vanhentuneen suomalaisen kauppalaivaston uusimiseen ja pienteollisuudelle. Lisäksi amerikkalaiset olisivat helpottaneet ostoeh-toja.¹⁶³

Ainoa tapaus, jossa virkamiehet ottivat hiukan epäsuorasti kantaa yleispoliittiseen tilanteeseen yöpakkaskriisin aikana, oli kun lehdistölle ilmoitettiin lainasta kauppalaivaston uusimiseksi, mutta ei ilmoitettu samanaikaisesti lainan lähdeä.¹⁶⁴

Johtavalla virkamiehistöllä, joka tuolloin vastasi bilateraalista kaupasta, oli selvä käsitys Suomen kansantalouden, ulkomaankaupan ja siihen sisältyvän bilateraalisesta kaupan tilasta ja haasteista. Heillä oli myös ymmärrys mahdollisista korvattavuuksista, jos bilateraalin kaupan Neuvostoliiton ja Suomen välillä kokonaan tai osittain tyrehtyisi. Virkamiehet olisivat pystyneet laatimaan kokonaistilannearvion ja riskiarvion bilateraalista kaupasta Neuvostoliiton kanssa. Tarvittavat tiedot ja osaa-minen olivat olemassa. Teettäjät tällaiseen kokonaisarvioon olisi luonnollisesti ollut maan poliittinen johto. Syystä tai toisesta poliittinen johto ei nähnyt tarpeelliseksi tehdä tällaista arvioita.

5.2 Poliittinen johto

Suomen poliittisella johdolla ja johtavilla elimillä tarkoitetaan presidenttiä, hallitusta ja eduskuntaa. Yöpakkaskriisissä Suomen johtavista elimistä oli osallisena presidentti ja maan hallitus. Eduskunnalla ei ollut mitään käytännön roolia tässä prosessissa.

---

¹⁶³ Presidentti Urho Kekkosen arkistosäätö, Orimattila: Vuosikirja 1958. Olli Kailan muistiinpanoja 26.11.1958. FRU: Dokumentit 182, 184, 185, 186, 191, 196.

¹⁶⁴ FRU: Dokumentti 197.

5.3 Presidentti Kekkonen toiminta

Presidentti Kekkonen tavoitteena oli Fagerholmin III hallituksen hajoaminen hänen omista henkilökohtaisista syistä ja lähtökohdista johtuen.

Yöpakkaskriisin aikana hän loi oman luotetun ryhmän, jota voidaan vaikkapa kutsua ”kriisiorganisaatioksi” tai ”projektioorganisaatioksi”, jonka tarkoituksena oli yhdessä presidentin kanssa työskennellä hallituksen hajottamiseksi. Tämä projektiryhmä kokoontui lähes päivittäin¹⁶⁵. Projektiryhmään kuuluivat akateemikko Kustaa Vilkuna, presidentti Kekkonen pitkäaikainen henkilökohtainen ystävä, Arvo Korsimo, silloinen Maalaisliiton puoluesihteerin, Ahti Karjalainen, Kekkonen yksityissihteerin ja silloisen Suomen Pankin johtokunnan jäsen, sekä Matti Kekkonen, presidentin poika ja ensimmäisen kauden eduskunnan jäsen¹⁶⁶. Tämän ydinjoukon ulkojäsenenä voidaan pitää Suomen Moskovan suurlähettilästä, Eero A. Wuorta, jolla oli luottamuksellista ja yksityistä tietoa ja näkemystenvaihtoa presidentti Kekkonen kanssa¹⁶⁷.

Projektiryhmä (Karjalainen, Matti Kekkonen, Korsimo, Vilkuna) ajoivat yöpakkaskriisin syntyvaiheessa ja sen aikana voimakkaasti Neuvostoliiton näkemyksiä¹⁶⁸. Arvo Korsimo Maalaisliiton puoluesihteerinä ei ollut lojaali puolueelleen vaan hänen ohjeensa tulivat muualta eli presidentiltä¹⁶⁹.

---

¹⁶⁵ Karjalainen & Tarkka 1989, 65.

¹⁶⁶ Karjalainen & Tarkka 1989, 65; Presidentti Urho Kekkonen arkistosäätiö, Orimattila: Vuosikirja 1958. Kirje presidentti Kekkoselta suurlähettiläs Eero A. Wuorelle 31.8.1958.

¹⁶⁷ Presidentti Urho Kekkonen arkistosäätiö, Orimattila: Vuosikirja 1958. Kirje presidentti Kekkoselta suurlähettiläs Eero A. Wuorelle 31.8.1958. Kirje Eero A. Wuorelta presidentti Kekkoselle 11.2.1958. Muistio Eero A. Wuorelta Presidentti Kekkoselle 23.10.1958.

¹⁶⁸ Katajisto 2017, 257.

¹⁶⁹ Virolainen 1982, 223.

Presidentti Kekkosella oli sama informaatio ja tilannekuva, kuin virkamieskunnalla oli Neuvostoliiton kaupasta yöpakkaskriisin aikana.

Virkamiesten tuottaman informaation lisäksi Presidentti Kekkosella oli tietoa siitä, että Neuvostoliitolla oli vaikeuksia korvata laivatilauksia muualta¹⁷⁰. USA:n senaattori Hubert Humphrey vieraili presidentin luona syksyllä 1958 tarjoten talousapua, jonka USA:n silloinen ulkoministeri John Foster Dulles vahvisti¹⁷¹. Avun sisältö oli mitä ilmeisimmin pitemmälle menevää, kuin mitä normaalisti tarjottiin luototus- ja budjettiraamien puitteissa. Presidentti Kekkonen luottohenkilöllä Kustaa Vilkunalla oli yöpakkaskriisin aikana säännölliset tapaamiset Neuvostoliiton tiedustelupalvelun kanssa, etenkin Viktor Vladimirovin kanssa¹⁷² sekä myös tapaamisia USAN:n tiedustelupalvelun edustajien kanssa¹⁷³. Kustaa Vilkun arkistossa ei ole mitään lähteitä koskien näitä tapaamisia¹⁷⁴, joten emme tiedä mitä tietoja presidentti Kekkonen on saanut näistä tapaamisista.

Presidentti Kekkonen toimi hyvin tehokkaasti päämääräänsä kohti ja onnistui hajottamaan maan hallituksen. Hänellä oli johdettavanaan yhtenäinen projektiryhmä, joka työskenteli tehokkaasti yhteistä päämäärää kohti. Taloudellisella puolella presidentti toivoi, että uhka bilateraalisen kaupan tyrehtymisestä saisi talouselämän suuntautumaan istuvaa hallitusta vastaan.¹⁷⁵ Presidentti Kekkonen onnistui tavoitteessaan osittain. Puunjalostusteollisuus, yhteisellä päätöksellä, päätti, että ei osallistu yleispoliittiseen keskusteluun¹⁷⁶. Metalliteollisuudella ei ollut yhteistä kantaa, mutta alan voimahahmo ja

---

¹⁷⁰ Presidentti Urho Kekkonen arkistosäätiö, Orimattila: Vuosikirja 1958. Luottamuksellinen muistio Eero A. Wuorelta, syksy 1958.

¹⁷¹ Suomi 1992, 180.

¹⁷² Suomi 2001, 58-62.

¹⁷³ Suomi 2001, 143.

¹⁷⁴ Presidentti Urho Kekkonen arkistosäätiö, Orimattila: Kustaa Vilkun arkisto.

¹⁷⁵ Presidentti Urho Kekkonen arkistosäätiö, Orimattila: Vuosikirja 1958. Presidentti Kekkonen kirje Eero A. Wuorelle 31.8.1958.

¹⁷⁶ ELKA: Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliitto. Hallituksen työvaliokunnan pöytäkirja 3.12.1958.

kellokas, Wärtsilän silloinen toimitusjohtaja, Wilhelm Wahlforss ajoi voimakkaasti hallituksen kaatamista¹⁷⁷. Yhdysvaltain talousavun Kekkonen näki Suomen sisäisiin asioihin puuttumisena, epäparlamentaarisena toimintana¹⁷⁸.

Presidentti Kekkonen toimi tehokkaasti ja älykkäästi omien päämäärien saavuttamiseksi. Hän painotti poliittisia tekijöitä ja taloudellisista argumenteista käytti vain niitä, jotka suoranaisesti ajoivat hänen asiaansa. Argumenttia kokonaistaloudellisesta uhasta bilateraalisesta kaupan hiipumisesta takia presidentti Kekkonen ei ottanut julkisuudessa esille, koska silloin olisi voinut tulla keskustelua Suomen Neuvostoliiton viennin korvattavuuden mahdollisuuksista ja Neuvostoliiton vaikeuksista korvata muualta mm. Suomesta ostettuja laivoja.

5.4 Hallituksen toiminta

Fagerholmin III hallituksen toiminta yöpakkaskriisissä, perustuen hallituksen pöytäkirjoihin, oli täysin passiivista. Pöytäkirjoissa koko hallituksen ajalta ei ole yhtään mainintaa siihen kohdistuneesta poliittisesta painostuksesta idästä päin eikä yhtään mainintaa bilateraalisesta kaupan vaikeuksista Neuvostoliiton kanssa. Ainoat asiat, jotka on kirjattu pöytäkirjoihin koskien Neuvostoliiton ja Suomen kaupallisia suhteita on eri tyyppiset nimitykset ministerivaliokuntiin ja muihin työryhmiin sekä sopimusten vahvistamisia koskien taloudellisia ja teknisiä kysymyksiä maiden välillä¹⁷⁹. On yllättävää, että tilanteesta, jossa hallitusta kritisoidaan ja pyritään kaatamaan ulkovallan toimesta jäädyttämällä maiden väliset kauppasuhteet, ei ollut yhtään kirjausta hallituksen kokouspöytäkirjoissa.

Tarkasteltaessa Fagerholmin III hallituksen avainministerien (pääministeri K.-A. Fagerholm, SDP, valtiovarainministeri Päiviö Hetemäki, KOK ja ulkoministeri Johannes Virolainen, ML) toimintaa ja yhteistyötä yöpakkaskriisissä, niin voidaan sanoa, että toiminta keskittyi yksittäisiin poliittisiin todisteluihin

---

¹⁷⁷ Keskinen 1987, 206.

¹⁷⁸ Kujala 2013, 84.

¹⁷⁹ KA: Valtioneuvoston pöytäkirjoja vuoden 1958 kokouksista. Pöytäkirjat 5.9.1958, 6.9.1958 ja 27.11. 1958.

Neuvostoliitolle hallituksen kelpoisuudesta. Keskitettyä työskentelyä yöpakkaskriisin ratkaisemiseksi hallituksen eduksi ei ollut¹⁸⁰. Presidentti Kekkonen yöpakkaskriisin hoito ja aktiviteetti oli aivan eri tasolla verrattuna hallituksen toimintaan. Presidentti oli perustanut projektiorganisaation yöpakkaskriisiä varten, joka kokoontui lähes päivittäin ja laajalla rintamalla¹⁸¹ ajoi omia tavoitteitaan.

Hallituksen jäsenillä oli jonkun verran enemmän tietoa yöpakkaskriisin taloudellisesta kokonaisuudesta, kuin virkamiestasolla oli. Virkamiesten tietohan oli täysin hallituksen tiedossa. Lisätieto sinänsä tuli liian myöhään ja oli osittain merkityksetöntä. Moskovan Suomen suurlähettilään näkemys oli, että Suomen kaupalla ei ollut merkitystä Neuvostoliitolle, vaan sen loppuminen vain aiheuttaisi lisätöitä suunnitelmatalouden byrokraateille¹⁸². Tämä tieto oli virheellinen. Lisäksi Fagerholm torjui USA:n suurlähettiläs Hickssonin tarjoaman talousavun, joka olisi ollut yli normaalien laina- ja budjettivaltuuksien, ja johon olisi tarvittu kongressin päätökset¹⁸³. Toisaalta avunantotarjous tuli liian myöhään, päivää ennen kuin ulkoministeri Virolainen erosi hallituksesta¹⁸⁴.

Yhdysvaltalainen talousapu olisi ollut kaksitasoista, normaalia budjettivaltuuksien puitteissa sekä lainavaltuuksien puitteissa tapahtuvaa, josta neuvoteltiin suomalaisten virkamiesten kanssa, tällainen talousapu ei olisi todennäköisesti aiheuttanut Suomen luisumista mukaan suurvaltojen keskinäisiin ristiriitoihin. Suomi kilpaili samoista kvooteista, kuin mm. kommunistinen Puola¹⁸⁵, joka kuului Neuvostoliiton intressipiiriin ollen Varsovan liiton jäsen (Neuvostoliiton johtama sotilasliitto) ja SEVin jäsen (sosialististen maiden talousyhteisö). Toinen avun taso olisi ollut Yhdysvaltojen kongressin päätösten takana ja tämän tason avun hyväksyminen olisi voinut aiheuttaa jo ulkopoliittisia haasteita. Yhdysvallat lähti siitä, että Suomen ylin poliittinen johto, presidentti ja hallitus, oli yhtenäinen ja kriisi

---

¹⁸⁰ Fagerholm 1977; Tarkka 2006; Koivisto 2006; Katajisto 2017; Virolainen 1982; KA: Johannes Virolaisen arkisto; KA: Päiviö Hetemäen arkisto.

¹⁸¹ Karjalainen & Tarkka 1989, 67 ja 72; Katajisto 2017, 257 ja 258; Virolainen 1982, 212, 213, 223, 230 ja 231.

¹⁸² KA: Päiviö Hetemäen arkisto. Suurlähettiläs Eero A. Wuoren kirje presidentti Urho Kekkoselle 4.12.1958.

¹⁸³ FRU: Dokumentit. Dokumentti nro. 198, 3.12.1958.

¹⁸⁴ KA: Valtioneuvoston pöytäkirjoja vuoden 1958 kokouksista. Pöytäkirja 4.12.1958.

¹⁸⁵ FRU: Dokumentit. Dokumentti 195, 18.11.1958.

ja uhka ratkeaisi sillä, että Neuvostoliiton taloudellinen uhkaus kaupan lopettamisella poistettaisiin tai ainakin minimoitaisiin lännestä tarjotulla taloudellisella avulla¹⁸⁶. Tämä amerikkalaisten tulkinta yöpakkaskriisistä ja sen ratkaisusta oli liian suoraviivainen eikä realistinen.

Fagerholmin III hallituksella oli yleisesti hyväksytty ja kiitetty hallitusohjelma. Hallitus oli työhaluinen ja yhteystyökykyinen¹⁸⁷. Tämän näkemyksen jakoivat kaikki hallituksen jäsenet. Hallituksella oli kaikki tieto olemassa tehdä kokonaisvaltaisen analyysin Neuvostoliiton bilateraalisesta kaupan uhasta Suomen kansataloudelle: uusimmat taloustieteen teoriat ulkomaankaupasta, Suomen kansantalouden tilanne 1957 suurdevalvaation jälkeen, Neuvostoliiton bilateraalisesta kaupan merkityksestä Suomelle, bilateraalisesta kaupan korvattavuudesta ja kaupan merkityksestä Neuvostoliitolle. Tämä kokonaisanalyysi olisi ollut paras puolustus hallitukselle, koska se olisi osoittanut, että uhka ei sittenkään ollut merkittävä ja tällä olisi puolustettu suomalaista parlamentarismia. Hallituksen merkittävänä tukena olisi ollut kokonaisvaltaisen analyysin taloudellisista riskeistä. Tällä argumentilla hallitus olisi voinut hyödyntää vahvaa eduskunnan enemmistöä tässä tilanteessa.

Lähdeaineistosta ei valitettavasti selviä, miksi hallitus ei käyttänyt taloudellista argumentointia puolustaakseen olemassa oloaan ja parlamentarismia.

---

¹⁸⁶ FRU: Dokumentit. Dokumentti 198, 3.12.1958.

¹⁸⁷ Fagerholm 1977, 321.

6. Johtopäätöksiä

Toisen maailmansodan jälkeen Neuvostoliitto pyrki vaikuttamaan Suomen politiikkaan ja yhteiskuntaan. Paasikiven presidenttikaudella ei itänaapurimme pystynyt puuttumaan merkittävästi Suomen sisäisiin asioihin, koska presidentti puolusti nimittämiään hallituksia, vaikka Neuvostoliitto osoittikin kritiikkiä niitä kohtaan. Paasikivi pyrki siihen, että ulkovallat pääsisivät mahdollisimman vähän puuttumaan Suomen sisäisiin asioihin. Tilanne Paasikiven aikana oli tiukempi, kuin Kekkonen aikana johdun siitä, että osa ajasta Suomessa oli vielä valvontakomissio ja vuoteen 1952 asti sotakorvauksia meni Neuvostoliittoon.

Uusimpien lähdeaineistojen perusteella näyttää siltä, että presidentti Kekkonen ja Neuvostoliitto yhdessä pyrkivät kaatamaan Kekkonen nimittämän hallituksen. Voi pitää poikkeuksellisena, että maan presidentti yhdessä naapurimaan viranomaisten kanssa toimii nimittämäänsä ja vahvasti eduskunnan enemmistöön nojautuvaa hallitusta vastaan.

Kansantalouden kasvun perusta ja lähteet Suomessa ovat muualla kuin vientikaupassa, joka on enemmänkin seurausta kasvun perusteista, jotka ovat henkinen pääoma, kiinteä pääoma ja ideat. Bilateraalisesta kaupan kansantaloudellinen vuotuinen merkitys vuoden 1958 BKT-tasolla oli reilut 2 %. Tämä oli samaa tasoa kuin yleislakosta 1956 johtuneet taloudelliset menetykset Suomen kansantaloudelle. Yöpakkaskriisin taloudellinen uhka tapahtui poikkeuksellisen vahvan kasvun kautena, jolloin negatiiviset vaikutukset olisivat olleet hallittavissa. Tämän lisäksi puunjalostusteollisuus olisi pystynyt korvaamaan viennin Neuvostoliittoon länsiviennillä ja myönnettyt lainat kauppalaivastomme uusimiseksi olisi osittain korvannut laivojen vientiä Neuvostoliittoon. Kaiken kaikkiaan, kun arvioi kokonaistaloudellista riskiä bilateraalisesta kaupan loppumisesta, olisi se pienentänyt Suomen kasvua noin 1 %, joka olisi ollut helposti hallittavissa tuolloisessa taloudellisessa tilanteessa. Tämän lisäksi oli positiivisena tekijänä mahdollinen taloudellinen apu Yhdysvalloilta. Avun laajuus ja sisältö olisi luonnollisesti edellyttänyt poliittisia päätöksiä. Kansantalouden näkökulmasta kaupan loppuminen Neuvostoliiton kanssa olisi ollut hyvin hallittavissa vaikkakin kaikki positiiviset kansantaloudelliset tekijät eivät olleet yöpakkaskriisin aikana vielä täysin selvillä, koska devalvaation ja länsikaupan vapautumisen vaikutukset eivät olleet vielä täysimääräisinä nähtävissä Suomen kansantaloudessa.

Presidentti Kekkonen saavutti yöpakkaskriisin kautta tilanteen, jossa hän ulkopoliitikan kautta hallitsi Suomen sisäpolitiikkaa ja sai Neuvostoliitosta tukijan, joka takasi hänelle presidenttiyden, kun vain ei kritisoinut Neuvostoliittoa ja sopeutui itänaapurin toiveisiin¹⁸⁸. Hän varmasti itse kuvitteli pystyvänsä hoitamaan itäsuhteet maamme etujen mukaisesti sillä varauksella, että hän pysyy vallassa. Kekkonen organisoivat hyvin tehokkaasti ympärilleen uskollisen projektiryhmän, jossa jokaisella oli oma roolinsa yhteisen päämäärän hyväksi, joka myös saavutettiin. Kaupan lopettamisuhkaa hän käytti hyväksi omiin päämääriin ja osittain onnistui, kun metalliteollisuuden edustaja vaati hallituksen eroa.

Yksi toimijoista yöpakkaskriisissä oli Fagerholmin III hallitus, jolla oli vahva parlamentaarinen tuki ja yleisesti hyväksytty pitkän aikavälin hallitusohjelma, mutta siltä puuttui johtajuus ja kokonaisnäkemys. Hallitus ei voinut kuvitella, että presidentti toimi yhteistyössä itänaapurin kanssa ja pyrki kaatamaan sen. Jälkikäteen arvioitaessa on hyvinkin selvä, että presidentti Kekkonen pelkäsi, että vahva toimintakykyinen hallitus, jossa oli merkittävästi puolueita, jotka eivät sokeasti tukeneet häntä, olisi voinut hyvinkin johtaa siihen, ettei häntä olisi valittu seuraavalle presidenttikaudelle. Pääministeri Fagerholmilla oli henkilönä Neuvostoliiton hyväksyntä. Yhteistyössä Neuvostoliiton kanssa Kekkonen, päästäen itänaapurin puuttumaan Suomen sisäisiin asioihin, takasi itselleen vallan ja eliminoi pahimman kilpailijansa, K.-A. Fagerholmin sekä hankalat puolueet.

On yllättävää, että Fagerholmin III hallitus ja sen avainministerit eivät luoneet aktiivista kriisiorganisaatiota puolustaakseen olemassaoloaan ja väistääkseen uhkaa demokraattiselle parlamentarismille; tämän uhan he kyllä ymmärsivät. On myös vaikea käsittää, miksi hallitus ei selvittänyt mahdollisia Neuvostoliiton kaupan päättymiseen liittyviä vaikutuksia kansantalouteen eikä myöskään tutkinut olemassa olevia vaihtoehtoja, kun se oli hyvin mahdollista. Selvitys olisi tuonut merkittäviä positiivisia argumentteja hallitukselle.

Mikä olisi ollut todennäköisyys bilateraalisen kaupan katkeamiseen? Neuvostoliiton vienti Suomeen ja sen korvattavuus olisi ollut melko helposti ratkaistavissa. Tuonti Suomesta oli selvästi vaikeammin ratkaistavissa. Suomi oli yksi tärkeimmistä tuontimaista ja hyödykkeet olivat korkeasti jalostettuja ja

---

¹⁸⁸ Tuomioja: Haastattelu 5.1.2018 ohjelmassa Jari Tervo: Kekkonen. Yle TV1.

strategisesti tärkeitä. Merkittävä osa Suomen viennistä Neuvostoliittoon ei ollut korvattavissa muualta länsimaista, koska tuotteet olivat vientikiellossa Neuvostoliittoon. Pitkäaikainen kysyntä ja tarjonta oli painottunut niin, että Neuvostoliitossa oli selvästi enemmän kysyntää suomalaisille tuotteille kuin päinvastoin Suomessa neuvostoliittolaisille tuotteille. On myös huomioitava, että Neuvostoliiton jäykälle suunnitelmataloudelle nopeisiin muutoksiin sopeutuminen oli haasteellista. Neuvostoliitto ei halunnut käyttää valuuttavarantojansa tuontiin; tasapainoisessa bilateraalissa kaupassa valuuttaa ei tarvittu.

Edellä esitetyn perusteella on hyvin mahdollista – joskaan ei täysin mahdotonta – että Neuvostoliitto ei olisi lopettanut bilateraalista kauppaa, vaikka ei olisi saanut tahtoaan läpi yöpakkaskriisissä. Näinhän oli käynyt aikaisemminkin. Tässä on huomioitava, että päätelmäni perustuu vajavaiseen lähdeaineistoon, koska lähteet Venäjän arkistosta eivät ole käytettävissä.

Puunjalostusteollisuus toimi aktiivisesti ja yhtenäisesti yöpakkaskriisissä. Se selvitti omalta osaltaan kokonaistilanteen ja yhteisymmärryksessä määrittä, mikä alan rooli on yöpakkaskriisissä. Ala piti aktiivisesti yhteyttä neuvostoliittolaisiin viranomaisiin ja pyrki alana ratkaisemaan esille tuodut ongelmat. Se laati yhteisen kriisisuunnitelman, jos uhkakuvat Neuvostoliiton kaupan loppumisesta olisivat toteutuneet.

Tulkinta, että puunjalostusteollisuus aktiivisesti pyrki lopettamaan viennin Neuvostoliittoon ei pidä paikkaansa. Mielestäni tulkinta tällä hetkellä saatavien lähdeaineistojen perusteella on, että jos Neuvostoliitto olisi syystä tai toisesta lopettanut ostot alalta, niin pakotettuna puunjalostusteollisuudella oli valmius viedä menetetty vienti länteen, vaikkakin se olisi edellyttänyt tinkimistä kannattavuudesta.

Metalliteollisuus toimi toisin: ala ei toiminut yhtenäisesti. Metalliteollisuudella ei ollut mitään käsitystä alan kokonaistilanteesta ja Neuvostoliitto-riskistä. Yksi henkilö tuli julkisuuteen puuttuen yleispoliittiseen tilanteeseen lähtökohtanaan vain oman yrityksen etu.

Tässä tutkimuksessa on ensi kertaa selvitetty bilateraalisen kaupan merkitys Suomen kansantaloudelle yöpakkaskriisissä sekä vaihtoehtomahdollisuudet Suomen viennille. On selvitetty myös Suomen

viennin merkitystä Neuvostoliitolle sekä johtavien suomalaisten elimien toimintaa ja taloudellista tietoisuutta kokonaistilanteesta. Bilateraalilla kaupalla Neuvostoliiton kanssa oli Suomelle merkitystä, mutta sen loppuminen ei missään nimessä olisi ollut ylitsepääsemätön ongelma. Toisaalta Neuvostoliitto olisi tuskin lopettanut bilateraalista kauppaa.

Virkamieskunnalla oli kaikki tarvittava tieto tehdä kokonaisvaltainen analyysi yöpakkaskriisin mahdollisista taloudellisista seuraamuksista ja riskeistä. Poliittinen johto ei syystä tai toisesta antanut toimeksiantoa virkamiehille edellä esitetyn analyysin tekemiseen.

Johtavien elinten toiminta oli kaksijakoista; presidentti Kekkonen ja puunjalostusteollisuus toimivat tavoitteellisesti ja tehokkaasti. Sen sijaan maan hallitus ja metalliteollisuus eivät selvittäneet tilannetta lähtökohdistaan kokonaisvaltaisesti. Niiltä selvästi puuttui yhtenäinen ja päämäärätietoinen toimintamalli.

Tämän tutkimuksen pohjalta on syntynyt ajatuksia mahdollisista uusista tutkimuskysymyksistä, joihin tässä esityksessä ei ole vastattu.

- Miksi Fagerholmin III ei tehnyt kokonaisvaltaista analyysiä Suomen ja Neuvostoliiton välisistä taloussuhteista, kun se oli mahdollista ja olisi hyödyttänyt hallituksen päämääriä?
- Kuinka hyvin tai huonosti olivat Neuvostoliitto ja presidentti Kekkonen koordinoineet toimintaansa, jotta voitaisiin arvioida yhteistoiminnan syvyys?
- Mikä oli Yhdysvaltojen poliittinen ja taloudellinen rooli yöpakkaskriisissä ja miten Yhdysvallat oli ymmärtänyt yöpakkaskriisin?

Jos pyrkii kiteyttämään yöpakkaskriisin taloudellisen uhan, niin voidaan sanoa, että Neuvostoliitto ja presidentti Kekkonen bluffasivat (hämäsivät) bilateraalisen kaupan lopettamisella. Bluffaus onnistui. Neuvostoliitto pääsi vaikuttamaan Suomen tuleviin hallitusratkaisuihin ja presidentti Kekkonen takasi valtansa jatkuvuuden.

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Arkistolähteet

Elinkeinoelämän keskusarkisto, Mikkelä (ELKA)

Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliitto

Hallituksen työvaliokunnan pöytäkirjat

Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliitto

Muistiot

Suomen Metalliteollisuusyhdistys

Hallituksen pöytäkirjat

Kertomus Suomen Metalliteollisuuden Työnantajaliiton toiminnasta 1958

Foreign Relations of the United States Series, 1958-1960, Volume X, Part 2. Finland (FRU)

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1958-60v10p2/comp5>

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

Johannes Virolaisen arkisto

Päiviö Hetemäen arkisto

Valtioneuvoston pöytäkirjoja vuoden 1958 kokouksista

Kauppa- ja teollisuusministeriön arkisto

Presidentti Urho Kekkosen arkistosäätö, Orimattila

Urho Kekkosen arkisto

Kustaa Vilkkunan arkisto

Suomen Pankin arkisto, Helsinki

Ulkoministeriön arkisto, Helsinki

Painetut lähteet

Keskinen, Tuomas: Länsikauppa vapaaksi, kriisi idänkaupassa. Idänkauppa 1944-1987. Kauppa-lehti 1987.

Lehdistö

Bank of Finland Monthly Bulletin.

January 1958

April 1958

August 1958

February 1959

May 1959

Erkki Tuomiojan haastattelu 5.1.2018 ohjelmassa Jari Tervo: Kekkonen. Yle TV1.

Muu aineisto

Pääministeri Karl-August Fagerholmin III hallituksen ohjelma, 29.8.1958-13.1.1959. https://valtioneuvosto.fi/hallitusohjelmat/-/asset_publisher/44-paaministeri-karl-august-fagerholmin-iii-hallituksen-ohjelma

Kansallisbiografian www-sivu www.kansallisbiografia.fi

Tilastokeskus: Suomen tilastollinen vuosikirja 2004. <https://www.stat.fi>

Wikipedian nettisivu "Commodity Market". https://en.wikipedia.org/wiki/Commodity_market#History . Viitattu 22.11.2019.

Nasdaqin nettisivu "Commodity Trading – Chapter 1: History of Commodity Trading". <https://www.nasdaq.com/articles/commodity-trading-chapter-1-history-commodity-trading-2012-02-02> . Viitattu 22.11.2019.

BeBusinessed nettisivu "History of Commodities Trading". <https://bebusinessed.com/history/history-commodities-trading/> . Viitattu 22.11.2019.

Tutkimuskirjallisuus

Alho, Kari; Forssell, Osmo; Huttunen, Juhani; Kotilainen, Markku; Luukkonen, Ilkka; Mattila, Olli-Tapio; Moilanen, Jorma; Vartija, Pentti: Neuvostoliiton kauppa Suomen kansantaloudessa. Sarja B 50 ETLA: Helsinki 1986.

Aunesluoma, Juhana: Vapaakaupan tiellä. SKS: Keuruu 2011.

- Haavikko, Paavo: Wärtsilä 1834-1984. WSOY: Porvoo 1984.
- Hirvensalo, Inkeri & Sutela, Pekka: Rahat pois bolševikeilta. Siltala: Helsinki 2017.
- Jussila, O., Hentilä, S. & Nevakivi, J.: Suomen Poliittinen historia 1809-2003. WSOY, 4. uudistettu: Helsinki 2005.
- Jensen-Eriksen, Niklas: Läpimurto. SKS: Helsinki 2007.
- Jensen-Eriksen, Niklas: Market, Competitor or Battlefield? British Foreign Economic Policy, Finland and Cold War 1950-1970. Väitös: London School of Economics and Political Science 2014.
- Koulumies, Jyrki: Kaikki ajoi Ladalla. Siltala: Helsinki 2016.
- Kuisma, Markku: Suomen poliittinen taloushistoria 1000-2000. Siltala: Norhaven Tanska 2013.
- Kuisma, Markku: Venäjän ja Suomen talous. Siltala: Helsinki 2015.
- Kujala, Antti: Neukkujen taskussa, Kekkonen, suomalaiset puolueet ja Neuvostoliitto 1956-1971. Tammi: Helsinki 2013.
- Manner, Markku: Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa 1956-1982. Gummerus: Jyväskylä 1990.
- Matala, Saara: Idänkaupan loppu. Pro gradu: Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta 2011.
- Matala, Saara: The Finlandisation of Shipbuilding. Väitös: Aalto yliopisto, Mechanical Engineering 2019.
- Pohjola, Matti: Suomen talouskasvu ja sen lähteet 1860-2015. Kansantaloudellinen aikakauskirja 2017:2.
- Rantanen, Paavo: Yöpakkaset 1958, Hyppy suomettumiseen. Otava kustannus: EU 2019.
- Rentola, K., Manninen, O., Vihavainen, T. & Zhuravljov, S.: Varjo Suomen yllä – Stalinin salaiset kansiot. Docendo: Jyväskylä 2017.
- Sahari, Aaro: Valtio ja suurteollisuuden synty. Väitös: Helsingin yliopisto, Humanistinen tiedekunta 2018.
- Siltala, Sakari: Orrella ylimmällä. Metsäteollisuus poliittisena voimana 1918-2018. Siltala: Helsinki 2018.
- Soikkanen, Timo: Presidentin ministeriö 1956-1969. Ulkoasiainhallinnon historia 2. Ulkoministeriö: Hämeenlinna 2003.
- Suomi, Juhani: Kriisin aika 1956-1962. Otava: Keuruu 1992.

Suomi, Juhani: Suomi, Neuvostoliitto ja YVA-sopimus. Tammi: Helsinki 2016.

Vahtola, Jouko: Yhteiskunnan murros, talouspolitiikka ja yöpakkashallitus. Vuorovaikutuksia – Timo Soikkasen juhlaKirja. Gummerus: Jyväskylä 2007.

Vihavainen, Timo: Kansakunta rähmällään – suomettumisen lyhyt historia. Otava: Helsinki 1991.

Viita, Pentti: Kapitalismin ja sosialismin puristuksessa, Suomen ja Neuvostoliiton taloussuhteen 1944-1991. BSV kirja: Helsinki 2006.

Elämäkerrat

Fagerholm, K.-A.: Puhemiehen ääni. Tammi: Helsinki 1977.

Fjodorov, Vladimir: NKP:n Suomen osastolla 1954-1989. Otava: Helsinki 2001.

Jakobson, Max: Pelon ja toivon aika. Otava: Keuruu 2001.

Karjalainen, Ahti & Tarkka, Jukka: Presidentin ministeri – Ahti Karjalaisen ura Urho Kekkosen Suomessa. Otava: Helsinki 1989.

Katajisto, Kati: Verraton Virolainen, Johannes Virolainen 1914-2000. Otava: Helsinki 2017.

Koivisto, Jukka: Päiviö Hetemäki, sovinnontekijä. Edita: Helsinki 2006.

Koulumies, Jyrki: Kohtalona Kostamus. Siltala: Helsinki 2012.

Seppänen, Esa: Idänkaupan isäntä. Otava: Helsinki 2011.

Tarkka, Jukka: Isänmaan unilukkari, Päiviö Hetemäen yhteiskunnallinen elämäntyö. WSOY: Juva 2006.

Tiusanen Tauno: Elämä rautaesiripun varjossa. Edita: Helsinki 2009.

Vesikansa, Jyrki: Nokian Nalle. Otava: Keuruu 2004.

Virolainen, Johannes: Yöpakkasista juhannuspommiin. Otava: Keuruu 1982.

Zilliacus, Benedict: Wilhelm Wahlforss. WSOY: Porvoo 1984.

Päiväkirjat

Suomi, Juhani toimittanut: Urho Kekkosen päiväkirjat 1 1958-1962. Otava: Keuruu 2001.

Lyhenteet

BKT: bruttokansantuote

ELKA: Elinkeinoelämän keskusarkisto

FRU: Foreign Relations of the United States Series, 1958-1960, Volume X, Part 2.

IBRD: International Bank for Reconstruction and Development

KA: Kansallisarkisto

KOK: Kansallinen kokoomus

MM: Maalaisliitto

SDP: Suomen Sosiaalidemokraattinen Puolue